

φεδη. ὥστε εἰ μὴ διὰ τῶν μαρτύρων δὲ δικάων ἰοχυσεν ἐπιστῆμαι τῷ πολύγυρῳ, καθαρῶς ἐκινδυνεύετο διαπεσεῖν παταχόθεν τὴν τοῦ πολύγυρου γνώσιν. ἐκεῖνο μὲν οὖν τῆς προσηκούσης ἔτυχεν ἔξετασεως τε καὶ κρίσεως. ἡμεῖς δὲ ὠήθημεν κρῆναι τῷ παντὶ βοηθῆσαι, καὶ ποιὸν ἐφ' αὐταῖς ποιησασθαι νόμον, καὶ θεοπίζομεν· καὶ τὰ ἔξης. [Sch. a. III. 92. sq.]

Θεοδορον.^γ Οἱ συμβολαιογράφοι δι^γ ἔντων ἐπιτάπειθωσαν, καὶ παρόντων αὐτῶν ἀποινέσθω τὸ συμβόλαιον, καὶ οὕτω συνταπειθωσαν^γ αὐτό. χοὴ δὲ αὐτοὺς εἰδόναι καὶ τὰ ἐν τοῖς κάρτωις ἐμπεριεχόμενα, ὥστε καὶ ἐρωτωμένους ἀποκρίνεσθαι. ὢτεν, ὅτι^ε πορφὺ τὰ ἐψημένα ἔνν^ε ποιήσωσθε τι^ε, ἐπιπέποντα τῆς στατίωρος^δ), τοῖς τοῦ ἀριθμοῦ^ε), καὶ ἀντεισάγεται ἄλλος ἀντὶ τοῦ ὑποψήσαστος τῷ παρανόμῳ τρύπῃ ἐπιτήδειος. καὶ οὔτε ἤμιονται ἐκ τούτου^ε) δὲ πρώτος τῆς στατίωρος, ἀλλὰ καὶ τὰς συνηθείες αὐτοῦ λαμβάνει, καὶ οὔτε ἀκροῦνται τὸ οὐτοῦ γενόμενον συμβόλαιον. [Sch. b. III. 93.]

Εἰ δὲ οὐκ ἔξιος τυχὸν εἴη τοῦ τὴν ἔξονσταν τοῦ βαθμοῦ παραλαβεῖν δὲ τὸ συμβόλαιον παρὸν τὰ ὑφῆμῶν τεταγμένα μετὰ τὸν παρόντα νόμον^γ) ἐπιτάπειθος, δὲ μὲν συμβολαιογράφος ἐπιπτέτω τρόποις ἄπαισι τούτου, ἔτερος δὲ ἀντ' αὐτοῦ προβαλλέσθω· οὐδὲν ἤμιονμένου παντελῶς ἐντεῦθεν τοῦ βαθμοῦ τοῦ κυρίου^ε), εὖ τις εἴη τῶν ἔξωθεν, ἀλλὰ μὴ δ^ε) συμβολαιογράφος αὐτός, οὐδὲ ἐπιπτοντος τῶν ἐκεῖθεν πόρων, ἀλλ' αὐτοῦ μόνον τοῦ τὰ τοιαῦτα κομψευσαμένον καὶ ἀπαξιώσαντος τὴν ἐντοῦ πληροῦν ἐργασίαν, τῆς προστασίας ἐπιπτοντος· πάντων μέντοι τῶν ὕλων τῶν ἐπὶ τῷ βαθμῷ δικαίων ἀκεράίων τοῖς κυρίοις αὐτοῦ περὶ τοὺς τὰ τοιαῦτα πταίσαντας συμβολαιογράφους φυλαττομένων.

Καὶ μὴ πλαττέωσαν οἱ συμβολαιογράφοι προφάσεις, εἰς τόσους τυχὸν ἀναχωροῦντες, ἢ εἰς ἀσχολίας τοιαύτας^ε ἔξεστι γάρ αὐτοῖς, εἴ τι τοιοῦτον εἴη, μεταπέμπεσθαι τοὺς ἐπιτάποντας, καὶ δι' ἔντων τὸ πρᾶγμα πληρῶσαι· ἄλλως τε ταῦτα δὴ τὰ συμβαινοῦτα σπανίως οὐκ ἐν ἐμποδὼν σταή τοῖς καθόλον, διότι μηδὲ ἐν ἀνθρώποις οὕτως ἔστιν ἀναμφιεβήτητον, ὡς μὴ δύνασθαι, καὶ εἴ τι τῶν σφόδρα εἴη δικαιοτάτων, ὅμως δέξασθαι τινὰ μεμερισμένην ἀμφιεβήτησιν. ἀλλὰ μηδὲ τοὺς πόρους αὐτοῖς ἐλάττους γίνεσθαι κατὰ τοῦτο διὰ τὴν τῶν ἐπιτάποντων συνέχειαν προφανιζέσθωσαν· κύλλιον ὃν διέγια πράττειν ἀσφαλῶς, ἢ πολλοῖς ἐπεμβαύνειν ἐπικινδύνως.

οὐκ ἂν ἐμποδὼν σταίη] Σημείωσαι^{hh}), ὅτι τὸ σπανίως γνωσσενονⁱ) τοῖς καθόλον καὶ γενικοῖς οὖν λυμαίνεται. [Sch. b. III. 93.]

διότι μηδὲ^ε ἐν ἀγρώποις] Τοῦτο^k) λέγει, ὅτι οὐκ ἔστιν εἴγεν^l τι^l) παρ^ε ἀνθρώποις ὑποοινέμενον ἀναμφιεβήτητον εἴναι, ὡς μὴ δύνασθαι ὅλως δέξασθαι ἀμφιεβήτησιν. τοῦτο δὲ τὸ λέγειν, ὡς διὰ τόσον ἢ ὕλην αἰτίων τινὰ ἀναχωροῦντες, ἀμφιεβήτησμένην ἔστι· καὶ ποσὸν μᾶλλον δέξεται πειραστέον τὴν ἀμφιεβήτησιν; σημείωσαι, ὅτι τὰ ἀναμφιεβήτητα ἀμφιεβητοῦνται. [Sch. c. III. 93.]

ἀλλὰ μηδὲ — προφανιζέσθωσαν] Τι^m) γάρ, ὅτι ἔλεγεν δὲ συμβολαιογράφος, ὅτι προσέρχονται μοι ἐν ταῦτῃ

absolutum fuisse. Sed neque is, cui id munus ab initio fuerat demandatum, inventus fuit. Unde, nisi per testes iudex causam potuisse agnoscere, sine dubio periculum erat, ne undique negotii notitia intercederet. Atque illud quidem competentem meruit discussionem et decisionem. Nos vero generaliter auxilium ferendum et communem omnibus legem ponendam esse duximus, et sancimus: et quae sequuntur.

2) sancimus] Theodori. Tabellionibus ipsis mandatum detur, ipsisque praesentibus instrumentum absolvatur, atque ita illud componant. Scire autem eos quoque oportet ea, quae chartis continentur, ut et interrogati de his respondeant. Sciendum est, si adversus praedicta aliquid fecerint, eos statione sive numero excidere, et alium subrogari idoneum pro eo, qui non legitimo modo ministrabat. Neque inde facietur primus stationis, sed etiam consuetas sportulas capiet: neque instrumentum ita factum irritum est.

Quodsi forte is, cui post praesentem legem contra statuta nostra instrumenta conficienda mandantur, indignus sit, cui potestas stationis committatur, tabellio quidem omnibus modis hac excidat, alias autem in eius locum constituatur: ita tamen, ut nullum inde damnum sentiat dominus stationis, siquidem extraneus sit, non ipse tabellio, nec redditibus inde venientibus excidat: solo illo, qui talia machinatus et officium suum exequi dedignatus est, ius stationis amissuro: reliquis tamen omnibus iuribus, quae per causam stationis competunt, dominis, quod attinet ad tabelliones talia peccantes, servandis.

Nec tabelliones praetextus fingant, quasi propter morbum aut alias eiusmodi occupationes secedant: nam si tale quid contigerit, licet eis contracturos evocare, et per se negotium perficiere: praesertim cum generalibus non obstent³⁾ ea, quae raro fiunt, quando nihil inter homines⁴⁾ ita est indubitatum, tametsi valde id iustum sit, ut dubitationem non recipiat accuratius inspectum. Sed nec causentur⁵⁾, quaestus eorum ob id minores esse propter nimiam contrahentium frequentiam: cum melius sit, pauca tuto agere, quum multis cum periculo interesse.

3) non obstent] Nota, id, quod raro fit, iis, quae generaliter concepta sunt, non vitiari.

4) quando nihil inter homines] Hoc dicere vult, nihil inter homines reperiri ita ab omni dubitatione remotum, ut dubitationem omnino recipere non possit. Quod autem dicit, quasi propter morbum aut alias quandam causam secedant, non caret dubitatione: et quanto magis igitur dubitationem admittet? Nota, ea etiam, quae dubia non sunt, dubitationem recipere.

5) sed nec causentur] Quid enim, si tabellio dicat, ad se eodem tempore multos contrahere volentes

γ) Hoc scholium extat sine Theodori nomine in Codicis Vaticani antiquae depositionis numero 852. signati fol. 306. B. auctore fratre in Anecdoto. T. I. p. 238. not. 25. ex quo et varietatem lectionis Cod. Vaticani exhibui. z) Cod. Vat. συνταπειθω. a) Pro ὅτι Cod. Vat. habet ὅτι ἀν. b) ἔαν deest in Cod. Vat. c) Cod. Vat. ποιήσωτι τι. d) Cod. Vat. οταρλονος hic et postea. e) Verba ἦτοι τοῦ ἀριθμοῦ in Cod. Vat. desunt. f) Cod. Vat. ἤμιονται τις ἐκ τούτων. g) Sic lego. Fabr. σόμιμον. gg) Lege τοῦ τ. βαθμ. κυρίου. h) Delendum δ. hh) Huic scholio verba textus, ad quae pertinet, Fabr. non praefixit. Cod. Vatic. supra laudatus cum scholio Theodori, quod incipit οἱ συμβολαιογράφοι, hoc coniungit, auctore fratre Anecdoto. T. I. p. 239. not. 34. ex quo et varietatem lectionis exhibui. Frater illud Theodoro tribuit. i) Cod. Vat. γενόμενον. k) Hoc quoque scholium extat in Codice Vaticano 852. fol. 307. A. absque Theodori nomine, cui frater id vindicat: cf. eius Anecdoto T. I. p. 239. not. 38. l) Frater τὸ habet pro τι. m) Etiam hoc scholium Theodoro tribuit frater I. l. p. 239.

πολλοὶ θέλοντες συναλλάγτειν, καὶ οὐ δύναμαι μόνος ἔχω τῶν πάντων συμβολάων ἐκπιθέναι, εἰ μὴ καὶ τινὶ τῶν ὑπὸ ἐμὲ ἐπιτάξω, ἐμοῦ τόδε συντάπτοντος τὸ συμβόλαιον, ἐκείνον ἐκπιθέντος ἔτερον; εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ποιήσω, καταλειψώσιν ἀνέμε οἱ συναλλάγτοντες, καὶ πρὸς ἔτερον ἀπέλθωσιν, καὶ ζητῶσι θήσομαι ἔχω ἐλαττούμενον τὸν πόρον μον. [Sch. d. III. 94.]

Nov. 44. *Irra* δὲ ὅμως μὴ σφόδρα αὐτοῖς ἀπηρῆς ὁ νόμος **cap. 1.** εἶναι δόξειεν, ἡμεῖς ἐποχασμένοι τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, συμμέτροντος αὐτοῖς καὶ τοὺς γόμους τοὺς ἡμετέροντος τιθεμεν. διὰ γὰρ τὰς τοιαύτας αὐτῶν ἴσως ἀμφιβολήσεις δίδομεν αὐτοῖς ἄδειαν ἐκάστῳ, ἵνα ἐπὶ τούτῳ προβάλλεσθαι ἐν ὑπομνήμασι παρὰ τῷ λαμπροτάτῳ μαγίστρῳ τῶν κήρυσσων τῆς εὐδαίμονος ταύτης πόλεως κατὰ τὸ σύνηθες πραττομένοις, καὶ ἄδειαν αὐτῷ διδόναι ἐπιτάπτεσθαι παρὰ τῶν συμβαλλόντων ἐν τῷ καὶ αὐτῶν βαθμῷ τὰ συμβόλαια, καὶ ἀπολυνομένων αὐτῶν παραγίνεσθαι, καὶ μηδενὶ παντελῶς ἔτερον τῶν ἐπὶ τοῦ βαθμοῦ ὄντων ἄδειαν εἶναι, ἢ ἐπιτάπτεσθαι τὴν ἀρχήν, ἢ ἀπολυνομένηςⁿ⁾ παραγίνεσθαι, πλὴν εἰ ἀπὸ τοῦ συμβολαιογράφου τοῦ τὴν αὐθεντίαν ἔχοντος, ἢ τοῦ παρὸν αὐτοῦ τοῦ ἐπὶ τοῦτο^{m)} προβολῆθεντος. εἰ δέ τι παρὰ ταῦτα γένοιτο, καὶ ἔτερος ἐπιταχθείη, τηνικαῦτα ὑποπιπτέω τῇ ποιηῇ ὁ συμβολαιογράφος δὲ τὴν αὐθεντίαν ἔχων τῇ παρὸν ἡμῶν ἔμπροσθεν διωρισμένη· αὐτῶν μέντοι τῶν συμβολαίων διὰ τὸ χρήσιμον τῶν συμβαλλόντων οὐκ ἀκυρομένων. ἴσμεν δέ, ὡς δέει τοῦ νόμου τὸ λοιπὸν αὐτοῖς τε φυλάξωσι τὰ παρὸν ἡμῶν θεοπισθέντα, τὰ συμβόλαια τε ἐν ἀσφαλεῖ κείσεται.

cap. 2. *'Εκεῖνο^{o)} μέντοι τῷ παρόντι προστίθεμεν νόμῳ, ὥστε τοὺς συμβολαιογράφους μὴ εἰς ἔτερον χάρτην καθαρὸν γράφειν συμβόλαιον, πλὴν εἰ μὴ εἰς ἐκεῖνον, δις προκείμενον τὸ καλούμενον πρωτόκολλον ἔχει, φέρον τὴν τοῦ καὶ καιρὸν ἐνδοξοτάτου κόμητος τῶν θελῶν ἡμετέρων θησαυρῶν προσηγορίαν, καὶ τὸν χρόνον, καθ' ὃν δὲ χάρτης γένεται, καὶ ὅποσα ἐπὶ τῶν τοιούτων προγράφεται· καὶ τοῦτο τὸ πρωτόκολλον μὴ ἀποτείμεν, ἀλλ' ἐγκέμενον ἔχει. ἴσμεν γὰρ πολλὰς παραπομῆσεις ἐκ τῶν τοιούτων χαρτῶν ἐλεγχθείσες πρότερον καὶ νῦν. ὥστε καὶ τις εἴη χάρτης (καὶ γὰρ δὴ καὶ τοῦτο οὐδαμεν) ἔχων τὸ πρωτόκολλον οὐχ οὕτω καταγεγραμμένον, ἀλλ' ἀλλην τινὰ γραφὴν ἔχων, μηδὲ ἐκεῖνον προσιέσθωσαν οὖς κίβδηλον τε καὶ πρὸς τὸ τοιαῦτα οὐκ ἐπιτίθειν, ἀλλὰ μόνῳ τῷ τοιούτῳ χάρτῃ, ὅποιον ἔμπροσθεν εἰρηκαμεν, τὰ συμβόλαια ἔγγραφέτωσαν. ταῦτα δὲ τὰ περὶ τῆς ποιήτητος τῶν χαρτῶν ἡμῖν διωρισμένα, καὶ τῆς ἀποτομῆς τῶν καλούμενων πρωτόκολλων, κρατεῖν ἐπὶ τῆς εὐδαίμονος ταύτης πόλεως μόνον βούλομεθα, ἔνθα πολὺ μὲν τὸ τῶν συναλλαγμάτων πλῆθος ἔστι, πολλὴ δὲ ἡ τῶν χαρτῶν ἀφθονία, καὶ πάρεστι τῷ νεομισμένῳ τρόπῳ τοῖς πράγμασι χρῆσθαι, καὶ μὴ διδόναι πρόφασιν τοῖς παραποίησιν ἀμαρτάνειν, ἡς^{p)}) ἕαντος ὑπενθύνους δῆτας ἀποδεῖσοντιν, εἴ τι παρὰ ταῦτα πρᾶξαι θαρρήσειαν.*

συμβόλαιοι]. *Tὸ^{r)} μίγμα τῶν βουλευμάτων τῶν συναλλαγῶν^{q)} προσώπων λέγεται συμβολή, τοῦτο^{r)} καὶ τὸ περὶ^{s)} ἔγγραφον σύνταγμα καλεῖται συμβόλαιον^{t)}, οἷον ὑπόμνημα μεταξὺ^{u)} τῶν συμβαλλόντων, ἣτοι συμμιξάντων καὶ*

venire, nec se solum posse omnibus instrumentis conficiendis sufficere, nisi alium, qui sub ipso est, praeposuerit, ita ut ipse hoc instrumentum componat, dum ille aliud conficiat? Quod si non fecerit, futurum, ut se reliquo contrahentes alium adeant, et exinde damnum patiatur, imminuto quaestu suo.

Ne tamen praedura eis lex esse videatur, nos ad humanam naturam respicientes, moderatas etiam eis leges nostras ponimus. Nam propter eiusmodi ipsorum contentiones unicuique licentiam damus, ut unum sub gestorum monumentis apud clarissimum magistrum census huius felicissimae urbis ex more celebrandis praeponant, eique potestatem faciant, ut ei a contrahentibus in statione eorum instrumenta confienda mandentur, quique eis absolvendis intersit: neque ulli alii eorum omnino, qui in ea statione consistunt, licentia pateat, ut vel initio instrumenta eis conficienda mandentur, vel eis absolvendis intersint, praeter tabellionem, qui ius stationis habet, vel eum, qui ab ipso praepositus est. Si contra haec quid factum sit, et alii mandatum fuerit, tunc tabellio, qui ius stationis habet, in poenam antea a nobis statutam incidat: ipsis tamen instrumentis propter utilitatem contrahentium non infirmandis. Scimus autem, deinceps metu legis tam ipsos a nobis statuta custodituros, quam instrumenta in tuto collatum iri.

Illud tamen praesenti legi adiicimus, ut tabelliones contractus^{b)} in alia charta pura non scribant, quam in ea, quae praepositum habet protocollum sic dictum, præferens nomen gloriissimi pro tempore Comitis sacrarum nostrarum largitionum, et tempus, quo ea charta facta est, et quaecunque in talibus praescribuntur: neque id protocollum abscindant, sed chartae insertum relinquant. Scimus enim, saepe accidisse, ut ex eiusmodi chartis falsitas coargueretur, tum olim, tum etiam hoc tempore. Unde si quae charta (nam et hoc quoque vidimus) protocolum habeat non ita praescriptum, sed aliam quandam scripturam habeat, nequaquam illam admittant, sed tanquam adulterinam et ad talia non idoneam abiificant, sed in ea duntaxat charta, qualem praediximus, instrumenta conscribant. Quae autem de chartarum qualitate a nobis sancta sunt, et de abscissione protocollorum, quae vocantur, ea in hac tantum felici urbe valere volumus, ubi et ingens numerus contrahentium, ac multa chartarum existit copia, et in manu est, legitimo modo rebus uti, neque occasionem aliquibus praestare, ut falsi crimen admittant, cui se subiectos esse ostendent, si adversus haec quid facere conati fuerint.

6) contractus] Mixtura voluntatum eorum, qui contrahunt, dicitur conventio, et ea de re conscriptum instrumentum, contractus, quasi monumentum inter convenientes, sive commisceentes et consentientes, et in

n) Lege ἀπολυνομένοις. *pp)* Dele alterum τοῦ et lege ἐπὶ τούτῳ. *o)* Syn. p. 236. habet huius Nov. 44. cap. 2. pr. et Nov. 47. cap. 1. pr. brevem epitomen. *oo)* Sic legendum, uti habet textus Novellae. Fabr. εἰς. *p)* Hoc quoque scholium extat in Codice Vaticano 852. fol. 307. A. absque Theodori nomine, ut notavit frater Aneidot. T. I. p. 239. not. 38. Frater Theodoro id tribuit. *q)* Pro συναλλαγῶν Cod. Vat. habet συμβαλλόντων. *r)* Pro τοῦτο Cod. Vatic. ἀπὸ ταῦτ. *t)* Cod. Vat. συμβολή καλεῖται. *u)* Ante μεταξὺ Cód. Vat. addit τῶν συμφωνηθέντων.

συνιανεσάτων, καὶ εἰς τὸ αὐτόν) τὰς ἡδίας ἀγαγόντων γρούμας. ἐπαττέοθωσαν, μᾶλλον δὲ ἔασθωσαν ἐν τοῖς συμβολαιοῖς τὰ πρωτόκολλα, δηλοῖτα ἡτοι ἔχοντα, τὸν χρόνον καὶ τὴν προσηγορίαν τοῦ κομῆτος τῶν λαργιτίουν. τοῦτο δὲ νοεῖ γινόμενον ἐπὶ μόνον τοῦ ἐν Κανσταντίουπόλει προβανόντων συμβολαίου. [Sch. e. III. 94.]

^{v)} Ἐπεῦθεν^{w)} οἷμα τομοθετεῖν τὴν γεφάραν, διτὶ ὄφειλοναι τὰ συμβόλαια ἐν ἔνδοχαστοῖς γράφεσθαι· ἐν γὰρ αὐτοῖς καὶ μόνοις εὑρίσκονται τὰ πρωτόκολλα. [Sch. e. III. 94.]

^{x)} Αθανασίου. Οἱ τοῦ Βυζαντίου συμβολαιογράφοι οὐ γραφέτωσαν ἐν χόρτῃ μὴ πρωτόκολλον ἔχοντα, ἐν ὧ γραφασσαν καὶ ἡ προσηγορία τοῦ κομῆτος τῶν λαργιτίουν, τοις τῷ θείουν θησαυρῶν, καὶ ὁ χρόνος, τῆς ἔκαστου χρόνου^{y)} ποιησεως· δὲ γράφον ἐν ἑτερῳ χρότῃ, παραπομέων ὑπόκειται ποιησις· τοιτὸ δὲ ἐν ταῖς ἄλλαις πόλεσιν οὐ κρατεῖ διὰ τὸ μὴ πάντως εὐποδεῖν ἐν αὐτοῖς τῶν τοιούτων χροτῶν. [Sch. e. III. 94.]

^{xx)} Ἐπανθα δὲ βασιλεὺς τομοθετεῖ, μὴ ἐν ἑτερῳ χρότῃ γράφεθω τὰ συμβόλαια, ἀλλὰ ἐν τῷ λεγομένῳ ἔνδοχαστῳ. τούτο γάρ θελων εἴπειν, ἀντὶ τοῦ εἴπειν, εἰς ἔνδοχαστον, εἴπειν, εἰς ἔκεινον, ὃς ἔχει πρωτόκολλον. οὐδεὶς δὲ ἑτερος ἔχει τοῦτον τὸν^{yy)} χρότην, εἰ μὴ ὁ ἔντλαδης. τοῦτο δέ, οἵμων, ἐνομοθέτησεν διὰ τοῦ εἰ μπλαστού τοῦ ἐν τοιούτοις γένηται, εὐεξέλεγκτος εἶναι, ὃς ὁ βασιλεὺς τοῦτο παραδηλών λέγει· Ἰουμεν γάρ πολλὰς παραπομέσι εἴκ τῶν τοιούτων χροτῶν ἐλεγχθεῖναν. Οὐ δέ ἔνδοχαστον φησι, δηλοῖται καὶ ἀπὸ τῶν ἐμπροσθεν, ἐν οἷς φησι, ταῦτα ὄφειλεν ἐπὶ τῆς πόλεως κρατεῖν, διὰ τὸ εἶναι ἐν αὐτῇ δαψίλειν χροτῶν· πασσης γάρ ποιότητος ἐπανθα κατὸ τοῦτος οὐσίας χροτῶν, οὐδὲν τὸ καλόν, τὴν γεμοθεσίαν φυλάττεσθαι· ἐν δὲ τοῖς ἔξωτέροις, εἴπειδη ἐν τοι τόποις οὐκ εἰσὶ ἔντλαδεις χροτεῖσι, δέδωσιν ἀδειαν, καὶ ἐν ἑτεροῖς τὰ συμβόλαια γενέσθαι. καν γοῦν ἔνδοχαστον εἴη τὸ συμβόλαιον, μὴ μέντοι γε ἐν τῷ πρωτόκολλῳ αὐτῷ τοιαύτα γεγαμένα, ἀνισχόντα· εἰσιν. ἀνάγνωσι βιβ. μδ. τιτ. γ'. κερ. ν'. περὶ τὸ μέσα, ὁ φησι· χάρτης ἐστὶ τὸ ἀπὸ παπύρου δέσμα ἢ ἑτέρῳ ὑλῇ πρὸς γραφίν πεποιημένη. [Sch. e. III. 94. sq.]

^{β').} Θεοπίζομεν τούς τε, ὅσοι τοῖς πραττομένοις ἡ πηρετοῦνται, εἴτε ἐν δικαιοτηροῖσι, εἴτε ἔνδια ἢ συνίστανται πρόσεις^{z)}, τούς τε συμβολαιογράφους καὶ τοὺς δλως καθ' οἰονδήποτε σχῆμα συμβόλαια γράφοντας, εἴτε ἐπὶ ταύτης τῆς μεγάλης πόλεως, εἴτε ἐν τοῖς ἄλλοις ἔθνεσιν, ὃν ἡμῖν ἔξαρχοιν δέδωκεν ὁ Θεός, οὗτα πως ἀρχεσθαι τῶν συμβολαίων· βασιλείας τοῦδε τοῦ θειοτάτου Αὐγούστου καὶ αὐτοκράτορος ἔτους τοσοῦδε· καὶ μετ' ἔκεινα ἐπιφέρειν τὴν τοῦ ὑπάτου προσηγορίαν τοῦ κατ' ἔκεινο τὸ ἔτος ὄντος, καὶ τοτέγν τὴν ἐπινέμησιν παρεπομένου τοῦ^{yy)} μητὸς καὶ τῆς ἡμέρας. οὗτα γάρ ἂν διὰ πάντων ὁ χρόνος τηροῖτο, καὶ ἡ τε τῆς βασιλείας μνήμη, ἡ τε τῆς ὑπατίας τάξις, ἡ τε λοιπὴ παρατήρησις ἐγκειμένη τοῖς συμβολαίοις, ἀνόθεντα ταῦτα κατὰ πολὺ καταστῆσει.

Εἰ δὲ καὶ τις τοῖς παρὰ τὴν ἔών αἰκνοῖσιν ἢ ἄλλοις ἀνθρώποις φυλάττεται παρατήρησις ἐπὶ τοῖς τῶν πόλεων χρόνοις, οὐδὲ ταύτη βασικανομεν, ἀλλὰ προτετάχθω μὲν ἡ βασιλεία, ἐπέσθια δέ, ὡς εἴσοιται, δὲ τὸ ὑπάτος, ἡ τε ἐπινέμησις, δὲ τε μήν, ἡ τε ἡμέρα, καθ' ἣν πράττεται καὶ γράφεται τὰ γινόμενα. τηνικαῦτα δὲ ἐπαγέσθω καὶ τὸ τῆς πόλεως πᾶσι τρόποις ἔτος. ἡμεῖς γάρ ἀφαιροῦμεν μὲν τῶν ἐμπροσθεν οὐδὲ ἐν, βασιλικῇ δὲ προσθήκῃ τὸ πρᾶγμα αἰτάνομεν. καὶ ἀρχέσθωσαν εὐθὺς ἀπὸ τῆς ἡγεμόνι τεθῆ προϊόντης πρώτης^{z)} ἐπινεμήσεως, οὗτα πως αὐτῶν γραφόντων· βασιλείας· Ιουστινιανοῦ τοῦ θειοτάτου Αὐγούστου καὶ αὐτοκράτορος ἔτους μ'. μετὰ τὴν ὑπατείαν Φλαβίου

idem suas voluntates conferentes. Inserantur, vel potius relinquuntur in instrumentis protocollo, quae de-clarent sive habeant tempus et nomen Comitis largitionum. Hoc autem intellige fieri in iis tantum instrumentis, quae Constantinopoli conficiuntur.

Inde puto Novellam statueré, contractus scribi debere in chartis ligneis, sive chartis ex papyro: in illis enim duntaxat inveniuntur protocollo.

Athanasi. Byzantii tabelliones ne scribant instrumenta in chartis, quae protocollo non habeant, in quo scriptum est et nomen Comitis largitionum sive sacrorum thesaurorum, et tempus, quo charta praeparata est. Qui autem in alia charta scribit, in falsi poenam incidit. Hoc autem in reliquis urbibus non obtinet, quod in illis eiusmodi chartae copia omnino non sit.

Hoc loco Imperator sancit, ne in alia charta conscribant instrumenta, quam in ea, quae dicitur lignea: quod cum dicere vellet, scilicet loco chartae lignae dixit, in ea charta, quae habet protocollo. Eam vero chartam nemo habet praeter chartarium lignarium. Hoc autem ideo constitutum puto, quia, si falsum in illis committitur, facile argui potest: idque Imperator significat, cum ait: Scimus enim, saepius accidisse, ut ex eiusmodi chartis falsitas coargueretur. Quod autem lignae chartas intelligat, constat etiam ex his, quae ante dixit, hoc valere in urbe debere, quod in ea magna chartarum existat copia: cum enim in ea cuiuscunq; generis charta suppetant, nihil impedit, quominus constitutio obseretur. Extra urbem vero, quia in quibusdam locis non sunt chartarii lignarii, facultatem tribuit in aliis quoque chartis contractuum consribendorum. Licit igitur instrumentum in charta lignea conscriptum sit, si tamen in protocollo ipso talia scripta non sint, invalidum est. Lege lib. 44. tit. 3. cap. 50. circa medium, quo dicitur: Charta est pellis ex papyro, vel alia materia ad scripturam praeparata.

II. Sancimus¹⁾, ut quicunque monumentis publicis conficiendis inserviant, sive in iudiciis, sive ubicunque acta conficiantur, et tabelliones, et denique omnes, qui quacunque figura instrumenta conficiunt, sive in hac magna civitate, sive in provinciis, quarum imperium Deus nobis dedit, ad hunc fere modum instrumenta incipient: Imperii illius sacratissimi Augusti²⁾ et Imperatoris anno illo: et post haec inserant nomen Consulis illius anni, et tertio loco indictio-nem, quam sequantur mensis et dies. Sic enim per omnia temporum ratio servabitur, et Imperatoris men-tio, et series Consulatus, ac reliqua observatio instrumentis inserta, ne ea adulterari queant, efficient.

Sed et si qua apud eos, qui in Orientis parti-bus habitant, vel alios homines custoditur observatio in recensendis urbium conditarum temporibus, neque huic invidemus, sed praeponatur nomen Principis, et sequatur, sicut dictum est, Consul, et indictio, et mensis, et dies, quo conficiuntur et consribuntur, quae geruntur. Tunc autem omnibus modis inseratur civitatis conditae annus. Nos enim nihil eorum, quae antea in usu fuerunt, abrogamus, sed tantum acces-sione Imperatoria rem augemus. Et incipient statim a prima inductione, quae duce Deo procedit, et in hunc modum scribant: Imperii Iustiniani sacratissimi Augusti et Imperatoris anno undecimo, post consu-

Nov. 47.
cap. 1.

^{v)} Cod. Vat. ταῦτό. ^{w)} Etiam hoc scholium Theodoro tribuit frater Anecdot. T. I. p. 239. ^{x)} Sic lego. Fabr. χρόνον. ^{xx)} Addidi τόν, quod deest apud Fabr. ^{y)} Melius πράξεις, uti habet textus Novellae. ^{yy)} Fabr. τοῦ παρεπ. ^{z)} Sic lego cum textu Novellae. Fabr. πρὸ τῆς.

Βελλισαρίου τοῦ λαμπροτάτου ἔτους β'. τῇ πρὸ τοῦ οὐτωὶ δὲ ἐν ἀπασιν ὄνομαζέσθω ταύτης τῆς βασιλείας ἔτη, τῆς τε ἡμετέρας, ἐφ' ὃσον ἂν αὐτὴν ὁ θεός μηκυνή, τῆς τε τῶν ἐφεξῆς ἀντοκρατόρων· πρόδηλον ὅν, ὡς οὐν μὲν ἔτος ια. τῆς ἡμετέρας γράψουσι βασιλείας ἀρχομένου δὲ τοῦ Ἀποιλίου μηνὸς κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν, καθ' ἣν ἡμᾶς ὁ θεός τοῖς Ῥωμαίων ἐπέστησε πρόγυμασι, δωδέκατον ἔτος γράψουσι, καὶ ἐφεξῆς οὐτως, ὡς ημῖν ὁ θεός τὴν βασιλείαν ἔκτεινοι· ἵνα ημῖν καὶ τοῦτο τὸ πρᾶγμα πρὸς τοὺς νόμοις καὶ τῇ τούτων ποιήσου μένη διηνεκῶς ἀδάνατον, τῆς μηνῆς τῆς βασιλείας παντὶ συμπαραγνομένης πρόγυμασι τε καὶ χρόνῳ.

Θεοπίζομεν] Τὸ προοίμιον τῆς γεαρᾶς.

'Ο αὐτὸς βασιλεὺς τῷ εἰρημένῳ ἐπάρχω.

Ἐκεῖνο πάντων εἶναι σεμνότατον, καὶ συμβόλαιον, καὶ ὑπόμημα, καὶ εἴτι περ ὅλως εἰς χρόνον μηνῆμηρ ἀνθρώποις ἐξηγηται, ψηματέον, ὥπερ καὶ αὐτῇ κοσμεῖται τῇ τῆς βασιλείας μηνῆμηρ. ὑπάρχοντα μὲν γὰρ καὶ ἐπινεμήσεις, καὶ εἰ περ δέγυμα τῶν χρόνων ὅλως ἐστὶ παρ^α ὑπίν^α), ἕστι μὲν ίων καὶ αὐτὰ δηλωτικὰ τούτων, ὃν βούλεται τις· οὐ μήνης τι τούτων ἀναιροῦμεν, ὅλλα μείζονα προσθήκηρι αὐτοῖς προστιθεμεν, ἵνα ἐν μείζονων τε καὶ τελειοτέρων αὐτοῖς ὁ τῶν χρόνων δηλοῦται^α δρόμος, εἰ γάρ τις αἴδει πρὸς τὰ πολιτεῖα παντων καὶ ἀρχαῖα τοῦ πολιτεύματος, Λίνειας ἡμῶν ὁ βασιλεὺς τῆς πολιτείας ἐξάχει, Λίνειαδι αδὲ ἡμεῖς ἐξ ἔκτεινον καλούμενοι· εἴτε τις καὶ εἰς τὰς δευτέρας ἀρχὰς θεωρήσειε, τὰς ἐξ οὐ καθαρῶν τὸ Ῥωμαϊκὸν ὄνομα παρ^α ἀνθρώποις ἐξέλαμψε, βασιλεὺς αὐτῶν κατετίθαστο· Ῥώμηλός τε καὶ οἱ Νομᾶς, ὁ μὲν τὴν πόλιν οἰκοδομήσας, ὁ δὲ αὐτὴν νόμοις τάξις τε καὶ κοσμήσας· εἴτε καὶ τὰ τοίτα προσίμα λάβοι τις τῆς βασιλείας, τὸν Καλεσαὶ τὸν μέγαν καὶ Ἀγγοντορ τὸν σεβαστὸν, καὶ οὐτω τὴν πολιτείαν ἡμῖν ἐκείνων τὴν τοῦ δῆταίτην κρατοῦσαν (εἴη δὲ ἀθάνατος) ἐξ ἐκείνων προϊόντων. ἔστιν οὐν ἀπόποι, ἐν τοῖς συμβόλαιοις καὶ τοῖς ἐν δικαιοτηγούσ πραττομένοις, καὶ ἀπλῶς ἐν ἀπάσιν, ἐν οἷς μηνή τις γένηται χρόνον, μη τὴν βασιλείαν ἡγεμονίαν τούτων. ὅθεν Θεοπίζομεν· καὶ τὰ ἐξηγ.
[Sch. f. III. 95.]

Θεοδώρου.^{β)} Ἐν πᾶσι τοῖς διπλοῖς πραττομένοις^{γ)}, οὐ μήν ἄλλα καὶ ἐν τοῖς συμβόλαιοις προτατέλευτωσιν^{δ)} τὸ τοῦ βασιλείας ὄνομα καὶ ὁ χρόνος τῆς βασιλείας, καὶ ὁ τυχὼν ἐνιαυτός^{ε)}, καὶ ἡ ἄνδικτος^{ε)} καὶ το, τῆς πόλεως ἔτος, ἡ ἄλλο ἔτος. καὶ εἰ διὰ Ῥωμαϊκῶν γραμμάτων χαραχθῶσι^{γ)}, σαφῶς γραφέσθωσαν, καὶ δῆλα^δ) εἴη τὰ τοῦ χρόνου. ἀνάγνωσθι^η) τὰς ὑποκειμένας διατάξεις τοῦ καθ.^ι) τιτ. τοῦ δ'. βιβ. τοῦ κώδικος^κ), καὶ ἀπλῶς ἐν ἀπάσιν, καὶ μηνή τις γένηται χρόνον, μη τὴν βασιλείαν ἡγεμονίαν τούτων. ὅθεν Θεοπίζομεν.
[Sch. f. III. 95. sq.]

βασιλείας τοῦ δε τοῦ θειοτάτου Αὐγούστου] Τούτο τοῦ κρατεῖ ἐπὶ τῶν ἐμφυτεύσεων καὶ ἐκδύσεων. ἐπὶ δὲ τῶν ἄλλων ὑποθέσεων οὐκ οἰδαμεν ταύτην πολιτευομένην τὴν νομοθεσίαν. τὸ δὲ καθ. τοῦ ε. τιτ. τοῦ β'. βιβ. φησι, τὰ περσονάμα φέσκορπτα τὰ μὴ ἔχοντα ημέραν ἡ ὑπατορ οὐκ ἔργωται. [Sch. g. III. 96.]

Σκόπησον, μή ποτε ἐκ τοῦ παρόντος κεφ. καὶ ἐπὶ τῶν συναλλαγμάτων ἀναγκάζεται ὁ ἐνύσσων λέγειν καὶ τὴν ὑδάτιον, καὶ τὸν μῆρα, καὶ τὴν ἡμέραν. ἔγειται καὶ ἴωσιτ. γ. τιτ. ιδ'. καὶ βιβ. μγ'. τιτ. α. κεφ. ιδ'. [Sch. g. III. 96.]

Κάκεινο μέντοι προστιθεμεν, ὥστε, ἐπειδὴ οἱ τὸν χρόνον ἐν τοῖς δικαιοτηγούσις ἀποσημαίνοντες μετὰ

latum Flavii Belisarii viri clarissimi anno secundo, die ante tot et tot Calendas. Ita autem in omnibus imperii tam nostri, quoad illud Deus prorogaverit, quam sequentium Imperatorum anni nominentur: cum manifestetur sit, eos nunc quidem undecimum imperii nostri annum scripturos: ex primo vero die ineuntis mensis Aprilis, quo nos Deus rebus Romanorum praesens, duodecimum annum scripturos, et ita deinceps, quamdiu nobis Deus imperium extenderit: ut praeceperit leges earumque promulgationem haec etiam res perpetuo nobis immortalis permaneat, in omni scilicet negotio et tempore Imperatoriae maiestatis mentione facta.

I] sanctimus] Prooemium Novellae.

Idem Imperator eidem Praefecto Praetorio.

Illud inter omnia in primis veneratione dignum esse existimandum est, sive instrumentum, sive actorum publicum monumentum, sive quid aliud denique ad memoriā temporis conservandam ab hominibus inventum est, quod ipsa quoque Imperii commemoratione adornatur. Consules enim et indictiones, et quidquid temporum apud nos documentum praebet, fortasse etiam ea manifestare possunt, quae quis vult: nec nos quidquam eorum abrogamus, sed maiorem accessionem addimus, ut ex maioribus et perfectioribus temporum cursus ipsi manifestetur. Sive enim quis ad antiquissima omnium et prima reipublicae nostrae principia respiciat, Aeneas princeps Troianus reipublicae nostrae initium dedit, nosque ab eo Aeneadae cognominarū: sive quis etiam ad secunda principia respiciat, ex quo Romanorum nomen pure inter homines emicuit, reges ipsa constituerunt Romulus et Numa, quorum alter urbem condidit, alter ipsam legibus ordinavit et ornavit: sive etiam tertia imperii initia quis capiat, nempe magnum illum Cæsarem, et Augustum, inveniet sic quoque, eum reipublicae statum, qui nunc obtinet (sit autem immortalis), ab illis procedere. Est igitur absurdum, in instrumentis et his, quae in iudicis geruntur, et denique in omnibus, in quibus aliqua memoria temporum fiat, non item Imperiorum maiestatem preeire. Unde sanctimus: et quae sequuntur.

Theodori. In omnibus actis et instrumentis praeponatur nomen Imperatoris et tempus imperii, et annus, qui incidit, et indiction, et annus civitatis conditae, vel alia consuetudo. Et si literis Latinis exarentur, clare scribantur, et manifeste tempora designentur. Lege constitutiones infra positas tit. 24. lib. 4. Codicis, et Nov. 73. et plenissime disces, quae ad instrumenta pertinent.

2) imperii illius sacratissimi Augusti] Hoc nunc obtinet in emphyteusibus et locationibus. In ceteris autem causis non novimus hoc ius observari. Cap. autem 23. tit. 5. lib. 2. ait, personalia rescripta, quae non habent diem vel Consulem, non valere.

Videamus, ne forte ex hoc capite et in contractibus actor cogatur dicere indictionem, mensem et diem. Quaere et Instit. 3. tit. 19. et lib. 43. tit. 1. cap. 14.

Illud tamen addimus, ut, quoniam qui tempus in iudicis notant, literis obscuris et veteribus illud

a) Legendum ημῖν. aa) Legē δηλῶται. b) Hoc scholium addito Theodori nomine extat in Cod. Vat. 852. fol. 307. A. auctore fratre Anecdoto. T. I. p. 240. not. 46. c) Pro πραττομένοις Cod. Vat. habet γενομένοις. d) Cod. Vat. habet πραττοθω προ πραττατέσθωσιν. Verba τὸ τοῦ βασιλείας ὄνομα in Cod. Vat. desunt. dd) Legē ὑπατος Consul pro ἐνιαυτός. e) Pro ἄνδικτος Cod. Vat. habet τυ. f) Cod. Vat. χαραχθῶσιν. g) Cod. Vat. δεῖλα. h) Cod. Vat. ἀραγ. i) Pro καθ. Cod. Vat. habet κα'. Recte, ut frater existimat, cum designetur titulus Codicis de fide instrumentorum IV. 21. k) Pro κώδικος Cod. Vat. in contextu habet η β'. κβ'. τι. α'. κεφ. ηγ'. l) Cod. Vat. μαθήσῃ. m) Cod. Vat. τιλίως. n) Cod. Vat. addit: ἐν τῷ δ'. τι. τούτου τοῦ β'. κειμένην.

τῶν ἀσαφῶν ἔκεινων καὶ ἀρχαίων γραμμάτων δῆλοῦ-
σιν αὐτὸν, παραγνυλάττειν ἐν παντὶ δικαιοσηρίῳ τὸ
μέτ' ἔκεινα τὰ γράμματα τὰ τῆς ἀρχαιότητος ἔτερα
ὑποτίθεσθαι, ταῦτα δὴ τὰ κοινὰ καὶ ἄπασι συμῆ,
καὶ ἀναγνώσκεσθαι πορῷ πάντων ἔμβίδιον δνύμενα,
καὶ δῆλοῦντα τὸν τῶν πραττομένων χρόνον. ἵνα μή
περιοστῶσιν ἀναζητοῦντες τὸν χρόνον, εἴται πλανώ-
μενοι μένωσιν, ἔως ἂν ἀνθρώπῳ τὸν περιτύχοιεν τὰ
γράμματα ἔκεινα ταῖς ἀλληλείαις γνώσκοντι. ἀλλ’ εἰ
μὲν τὰ ἔφεξῆς καὶ μετὰ τὴν προγραφὴν τῶν ἀσαφῶν
γραμμάτων τῆς Ἑλλάδος εἰη φωνῆς, γράμμασιν Ἑλ-
ληνικοῦς ὑποτίθεσθαι τὸν χρόνον. εἰ δὲ Ῥωμαϊκή τις
ἡ τοῦ παντὸς χάρτου καθέστηκε τάξις, Ῥωμαϊκοῖς μὲν
ὑπογραφέσθω γράμμασιν ὁ χρόνος, ὑποκειμένοις τοῖς
ἀσαφέσιν ἔκεινος στοιχείοις, σαφεστέραν μέντοι τάξιν
ἔσονται γραμμάτων, καὶ ἡνὶ ἔξεστι πᾶσιν ἀναγνώσκειν
τοῖς ὅλως συλλαβῶν Ῥωμαϊκῶν οὐκ ἀνεπιστήμοσιν.

TITULOS I.

Περὶ ἰδιοχείρων προκομιζομένων ὑπὸ τοῦ
ἐναγομένου.

α'.°) Κάκεινο δὲ ἥγονύμεθα τῷδε χοῦνται^{ρ)} προσ-
τεθῆναι^{q)}, τῷ νόμῳ. ἐπειδὴ γάρ οὐδηγεράφαμεν νό-
μον βούλόμενον ἐξ ἰδιοχείρων μηδεμίαν γίνεσθαι σύγ-
κρισιν, εἰ μὴ ἡρα τριῶν μαρτύρων ὑπογραφάς ἔχωσι^{r)}
τὰ χειρόγραφα, καὶ αὐτοὶ οἱ μάρτυρες συνομολογή-
σωσιν^{s)}, ὅτι ἀπέγραψαν, ἢ ἀρνούμενοι περὶ τῆς ἴδιας
χειρὸς μὴ^{t)} ἀπὸ συγχρίσεως τῶν ἴδιων γραμμάτων
ἔλεγχθῶσιν, ἀλλ’ ἐκ μόνων τῶν ἀγοραίων· δρῶμεν δὲ
τὴν τῶν πραγμάτων πεῖραι δεομένην ἐπανορθώσεως
προσηκούσης ἐν τῷ νόμῳ, καὶ τοῦτο ἐξ αὐτῆς τῆς
τῶν δικαιομένων εὑρομενού πείρας, ἐπανορθῶσαι αὐ-
τὸν^{u)} κατὰ τοῦτο βούλομεθα τὸ σχῆμα. πολλάκις
γάρ προκομίσας τις ἰδιόγραφον^{v)} συμβόλαιον, καὶ ἐξ
αὐτοῦ ποιούμενος ἢ τὴν ἀναγνωγὴν, ἢ τὴν^{w)} τῶν
οἰκείων δικαίων ἀπόδειξιν, ἐπειδὴ τῆς αὐτῆς χειρὸς
τὸ ἐναγάπτον μέρος προκεκόμισε γράμματα, εἴται νόμι-
μον σύστασιν ἔκειθεν ἡβούληθη γενέσθαι, ἐξ ἣν αὐ-
τὸς ὁ^{x)} ἀντιτεταγμένος αὐτῷ προκεκόμικεν^{y)}. ὁ δὲ
ἀπεκέχοητο^{z)} τῷ νόμῳ τῷ δεῖν ἐξ ἀγοραίων συμβο-
λαίων γενέσθαι τὰς συγχρίσεις^{a)}, ἀλλ’ οὐ τῶν αὐτο-
γάρφων.

Θεοπλῆσμεν τοίνυν^{b)}, εἴποτέ τι συμβαίη τοιοῦ-
το^{c)}, καὶ τις βούληθείν πρὸς αὐτὰ τὰ παρὰ τοῦ ἀντι-
δίκου προκομισθέντα γράμματα γενέσθαι τὴν ἔξέτα-
σιν, μηδιαβάλλεσθαι τοῦτο ὡς οὐκ ὄφθας^{d)} γενό-
μενον. ἦ γὰρ ἣν αὐτὸς πιστεύει^{e)}, καὶ ὁ προκεκόμικε,
καὶ ἐξ οὗ τὰ οἰκεῖα ἐπιρρώνοι δίκαια^{f)}, τοῦτο οὐκ
ἢν διαβάλλοι^{g)}, οὐδὲ^{h)} κωλύσει τὴν σύγκρισιν τῶν
γραμμάτων γίνεσθαιⁱ⁾ πρὸς αὐτό, καὶ εἰ τίχοι καθε-
στῶσι ἰδιοχείρων. οὐ γὰρ ἣν αὐτὸς ἔκατῷ πολεμοίῃ,
καὶ ἀπερ ἵσχυρόζεται, ταῦτα διαβάλλοι^{k)}.

significant, in omni iudicio hoc observent, ut post
illas veteres literas alias subiiciant, easque vulgares
et omnibus cognitas, quaeque legi ab omnibus facile
possint, et gestorum tempus notent: ne qui tempus
scire desiderant, circumvagentur et expectent, donec
in hominem incident, qui probe has literas noverit.
Ac si quidem quae deinceps et post literarum obsec-
rarum perscriptionem sequuntur, Graecae linguae sint,
Graecis literis tempus subiiciant. Sin autem totum
instrumentum Latine fuerit confectum, Latinis qui-
dem literis tempus subscribatur, subiectis illis obsec-
ris elementis, clariorem tamen literarum ordinem ha-
bitur, et quem omnibus, qui syllabarum Latinarum
non prorsus ignari sunt, legere liceat.

TITULUS III.

De privatis scripturis, quae a reo profe-
runtur.

I. Illud etiam¹⁾ huic legi adiiciendum esse puta-
vimus. Quoniam enim iam legem conscripsimus, quae
nullam literarum comparationem²⁾ ex chirographis
fieri vult, nisi chirographa trium testium subscriptiones
habeant, et ipsi testes se subscriptissime confiteantur,
aut manum suam insuffiantes non ex collatione scri-
pturae suea, sed tantum ex forensibus instrumentis
convicti fuerint: videmus autem, rerum experientiam
competente legis emendatione indigere, idque ex ipso
litigantium experimento cognovimus, hac ipsam forma
corrigere volumus. Saepenumero enim quis prolato
chirographo³⁾, et ex eo vel intentionem sumens, vel
iurium suorum probationem instituens, postquam ad-
versarius literas eiusdem manus protulisset, et le-
gitimam probationem ex his ipsis fieri vellet, quaе
adversarius protulisset, ipse lege abutebatur, qua ca-
vetur, ut ex forensibus tantum instrumentis, non ex
chirographis literarum comparationes fiant.

Nov. 49.
cap. 2.

Sancimus igitur, ut, si quid tale eveniat, et
velit quispiam ex literis ab adversario prolatis colla-
tionem fieri, nequaquam id quasi minus recte factum
accusatetur. Nam cui ipse fidem habet, quodque pro-
tulit, et ex quo sua iura confirmat, id calumniari
non poterit, nec prohibere, quominus literarum ex
ipso fiat collatio, quamvis privata scripture sit. Ne-
que enim ipse secum pugnabit, neque ea, quae affir-
mat, calumniabitur.

ο) Totum cap. 2. Nov. 49. habet Syn. p. 237. Inde ab ἐξ ἰδιοχείρων usque ad ἐκ μόνων τῶν ἀγοραίων habet Harm. I. 8. §. 10. p) Fabr. τῷ δεκτῆναι. Haud dubie lectio depravata est, et cum textu Novellae et Syn. legendum τῷδε χοῦνται. Magis videtur vitium typographicum. q) Syn. προτεθῆναι. Leuncl. in marg. προστεθῆναι. r) Syn. Harm. ξχονοι. s) Syn. Harm. συνομολογήσουσιν. t) μὴ omittit Harm. u) Sic recte Syn. Fabr. αὐτῆν. v) Syn. ἰδιοχείρων. w) τὴν deest in Syn. x) ὁ addo cum Syn. Sed illud ὁ, quod Syn. ponit ante αὐτός, rectius abest. y) Syn. προσκεκόμικεν. Leuncl. in marg. προσκομ. z) Syn. ἀπέχοητο. Leuncl. in marg. ἀπεκέχοητο. a) τὰς συγχρίσεις deest in Syn. Addit Leuncl. in marg. προκεκόμικεν. b) τοίνυν deest in Syn. c) Syn. τοιοῦτον τι συμβαίη. d) Syn. ὄφθας. Leuncl. in marg. ὄφθας. e) Syn. πιστεύει. f) δίκαια deest in Syn. g) Syn. διαβάλλοι. h) Syn. εἰδέ. Leuncl. in marg. οὐδέ. i) Syn. γενέσθαι. k) Syn. διαβάλλοι.

Εἰ δὲ τὰ ἐκ δημοσίων ἀρχείων προκομισθεῖν
χάρτης, οἷον ἀπόδειξις τις τῆς τραπέζης τῶν ἐνδοσο-
τάτων ἐπάρχων¹⁾ (ἴσμεν γὰρ δὴ καὶ τοῦτο ζητηθέν),
καὶ τὸ ἐκ τῶν δημοσίων προκομιζόμενον, καὶ δημο-
σίων ἔχον μαρτυρίαν, καὶ τοῦτο δεκτὸν εἶναι πρὸς τὰς
συγκρίσεις πιθανεμένην. πανταχοῦ γὰρ τὰ τῆς παραπομή-
σεως μισοῦντες πλημμελήματα, καὶ τὸν ὄρκον διδόναι
τὸν ἀντεξετάζοντας²⁾ τὰ γράμματα νενομοθετήκα-
μεν, καὶ τὴν ἐξ ἀγοραίων μόνων συμβολαίων παρά-
θεσιν εἰς ἀγοραίων μόνων συμβολαίων παρά-
θεσιν, τῆς παρούσης ἵποδιαιρέσεως ἐπιτιθεμέ-
νης αὐτῷ, τοῦ μέντοι ὄρκου τῶν συγκρίνοντων ἐκ τρό-
που παντες διδομένουν.

κάκενο δέ] Θεματισμὸς τῆς προκειμένης γεωργίας ἔχει
οὗτον. οἱ τραπέζης προκαθημένοι, ἐδάνειζον τοὺς χρήσοντας
χρήσιν κατὰ τὸ παλαιόν, καὶ ἐλάφρων κατὰ αὐτούς, γηρήν,
καὶ προσεγγισθέντο οὐκοῦτον ἐν τοῖς αὐτῶν χρήσιαις, ὅτι μηδὲ
τῷ δεῖν κατὰ τὸ δάνειον ἡ αὐτολλαγὴ νομίσματα τους, καὶ
ἐπιζητούμενος ὁ χρεωστὴς τὸ χρήσιον ἡσαντούσιον.
προκομίζετο ἡ πτυχὴ, καὶ εἰς εὐρέθρη ἐν αὐτῇ γεγομμένον μετὶ τῶν
ἄλλων καὶ τοῦτο τὸ χρήσιον, εἰςπεπτετὸν ὁ χρεωστὴς δεκτεῖς
ἡγομένους τῆς ἐν ταύτῃ γραφῆς, ποῦτον οὐδὲώς ἐλέθε ἐπὶ
τὸ προκειμένον. ἐδάνειστο τις ἀπὸ τραπέζου, καὶ ἐν τῇ
πτυχῇ ἔχοντας τὸ δάνειον, εἶτα ἀπέδοτο τὸ χρέος ὃ δάνειον
μενος, καὶ ἐλαβεῖν ἀπόδειξιν ἀπὸ τοῦ τραπέζουτον ἰδούχειον.
ἐπεξῆητος μετὶ ταῦτα ὁ τραπέζης τὸ δάνειον, ὡς μὴ κατα-
βληθέν, δηθὲν τὴν πτυχὴν προκομίζων, καὶ ἀπληγέντον ὁ χρεω-
στὴς εἰς τὸ δικαστήριον, καὶ αὐτεῖθετο ἀποφῆναι τὸ χρέος,
καὶ βαρούμενος ἀποδεκτούντι τὴν ἀποφῆναι, ἐνεψωνεις τὴν
ἰδούχειον τοῦ τραπέζου τὸν ἀπόδειξιν. ὃ δὲ ἡγείτο ταύτην
καὶ ἡρεύσιτο ὁ ἐναγόμενος σύγκρισιν γενέσθαι τῆς ἀποδείξεως
μετὰ τῶν ἐν τῇ ὑποδεικθείην πτυχῆι γραμμάτων τοῦ τραπέ-
ζου, ἐν ὅτι τὸ δάνειον ἔγεγαπτο. ὃ δὲ τραπέζης ἔλεγχον,
δεῖν ἐξ ἀγοραίων συμβολαίων γενέσθαι τὴν σύγκρισιν, ἀλλά
οὐκ ἐκ τῶν αὐτοχρόνων. ἀλλά οὐκ ἐδέχθη, δούτοι ἐξ ὧν ἔλεγε
γραμμάτων χρεωστεῖσθαι αὐτῷ τῶν ἐν τῇ πτυχῇ, ἐξ ἑκατον-
τας συγκρίσεως ὃ διοικήσεις ἥρετο γενεσθαι, καὶ τὸ χρήσιον
καταβάλειν. λοιπὸν οὐκ ἦν τῶν ἐνδεχομένων, ὡς ἀν ἑκατον-
τὸ χρέος ἀπεκαλέστο, μὴ ἐκ τούτων τις συγκρίσεις προδῆναι
εἰς ἐλεγχον καὶ καταλήψια τῆς ἀληθείας καὶ τὴν τοῦ χρεώ-
στου ἀρέσκειαν. τὸ αὐτὸ δέ ἐστι καὶ ἐπὶ τῶν προκομίζομένων
ἀποδείξεων παρὰ τὸν χρεωστῶν ὅπο τῶν ἀρχείων, ητοι ἀπὸ
τῶν σεκρετικῶν προσγραφῶν καὶ τῶν παρομοίων αὐτῶν.
[Sch. a. III. 98. sq.]

Οὐ προειδόκαμεν ἐξ ἀγοραίων συμβολαίων τὴν σύγκρισιν
γίνεσθαι ἀπαιτεῖν. πρώτον δὲ ὀφείλει διοθῆναι ὁ ὄρκος παρὰ
τοῦ ζητούντος γίνεσθαι τὴν σύγκρισιν, καθὼς ἐν τῷ ἐξῆς
τίτλῳ φησίν, καὶ οὐτα προβαίνειν τὴν σύγκρισιν. [Sch. a.
III. 99.]

Θεοδώρου³⁾ Οἱ ἐνάγων τὴν ἐξ ἴδιοχείρων τοῦ διαδίκον
αὐτοῦ τῆς αὐτῆς χειρὸς γραμμάτων προκομίζοντι, εἰς εἴπη
δεῖν ἐκ⁴⁾ τῶν προκομιζομένων γραμμάτων γενέσθαι τὴν
σύγκρισιν, ἀκονθησται, σύμνονταν δηλούντων τῶν συγκρινόν-
των, καὶ σημείωσιν, ὅτι, ἢ φέρει τις υπὲρ ἑαυτοῦ, οὐ δύνα-
ται παραγραφεσθαι κακῶν ποτε φερόμενον⁵⁾ καὶ αὐτοῦ,
καὶ συμβολαίων ὧν, εἴτε ἀκτιοῦ ἐστίν, εἴτε ἕρεσ, καὶ ἐνταῦθα
οἵμαι ἀρμόδειγεν τοὺς κακόνα τὸν λέγοντα⁶⁾ ὃ δίκαιον τις εἴπη
κατὰ τίκον, τῷ αὐτῷ καὶ αὐτοῖς ἵποκειται. κεῖται δὲ ὃ κακόν
βιβ. ζ. τιτ. γ. κεφ. κχ.⁷⁾ ὅμοιον βιβ. δ. τοῦ καθ. τιτ. κ.⁸⁾
διατ. ιζ. ἤτοι βιβ. κα. τιτ. α. κεφ. μα. εἰσηγηταὶ ἐπὶ μαρτύ-
ρων. ἀνάγνωσθι δὲ τὴν ζ.⁹⁾ καὶ τὴν κ.¹⁰⁾ διατ. τοῦ κα. τιτ.
τοῦ αὐτοῦ δ. βιβ. ἤτοι βιβ. κα.¹¹⁾ τιτ. α. κεφ. οε. οθ.¹²⁾ καὶ
μαρτήσῃ τὰ περὶ συγκρίσεως συμβολαίων. μηδὲ λάθῃ δέ ος ἡ
η. νευρὰ κεφ. η. ἀλλὰ μεμνησθο αὐτῆς. καὶ ἐξ ἀποδείξεως

Si vero ex publicis archivis charta prolata sit,
puta si apacha mensae gloriosissimorum Praefectorum
(scimus enim, et de hoc quae sit fuisse), vel quid
ex publicis monumentis prolatum fuerit, vel publicum
testimonium habeat, id quoque¹³⁾ ad comparationes
admittendum esse statuimus. Nam cum ubique falsi
crimen odio habeamus, et literarum comparatores sa-
ceramentum praestare sanximus, et ut ex solis foren-
sis instrumentis collatio fiat, introduximus. Itaque
per omnia lex illa valeat, praesenti ei subdivisione
adiecta, ipso tamen iureurando ab his, qui literas
conferunt, omni modo praestando.

1) illud etiam] Species Novellae propositae haec
est. Argentariae mensae exercitores olim pecuniam
credebant desiderantibus, vel etiam permutationis causa
accipiebant, et perscribant in rationibus suis, se
mense illo tot nummos credidisse vel permutasse. De-
bitor autem, a quo pecunia exigebatur, forte abnegabat.
Proferebant codices, et si in his cum aliis haec
quoque pecunia perscripta inveniretur, a debitore ex-
igebatur, scriptura, quae in codice erat, pro certa ha-
bita. Hoc igitur cognito venias ad id, quod propositum
est. Quidam mutuam pecuniam accepérat ab argenta-
rio, qui eam in codices rationum intulerat. Deinde
debitor debitum exsolverat, et apocham manu argentarii
conscriptam accepérat. Postea argentarius pecuniam
creditam quasi non solutam petebat, proferens scilicet
rationes suas. Debitor autem in iudicio apparebat, et
debitum se solvisse contendebat, et cum solutionis prob-
atio ab eo exigeretur, apocham manu argentarii con-
scriptam protulit. Ille vero eam abnegabat. Et reus
postulabat, ut collatio apochae fieret cum scriptura argen-
tariori in codice, in quo pecunia credita conscripta
erat. Argentarius autem dicebat, comparationem fieri
debere ex forensibus instrumentis, non autem ex pro-
pria scriptura. Sed hoc admissum non est, quia ex qua
scriptura in codice rationum argentarius pecuniam sibi
deberi dicebat, ex eadem reus literarum comparatio-
nem fieri volebat ad probandam pecuniae solutionem.
Denique aequum non erat, ex ea scriptura, ex qua ille
debitum petebat, comparationem non fieri ad deside-
rium debitoris et ad veritatem deprehendendam. Idem
est et in apochis a debitoribus prolatis ex archivis,
sive ex secretariis, in quo instrumenta asservantur, et
aliis his similibus.

Quem praediximus desiderasse, ut ex forensibus in-
strumentis literarum comparatio fiat. Primum autem
iusiurandum praestari debet ab eo, qui collationem
fieri petit, ut ait in sequente titulo, et ita collatio
procedere.

Theodori. Qui agit cum aliquo, ex chirographo ad-
versarii sui eiusdem manus scripturam proferente, si
ille dicat, ex scripturis prolatis comparationem fieri
debere, auditur, iusiurandum scilicet praestantibus his,
qui comparationes faciunt. Et nota, non posse quem
adversus ea, quae pro se protulit, excipere, si quando
adversus ipsum proferantur, licet instrumenta sint, sive
actor, sive reus sit. Et hoc pertinere puto regulam,
quae dicit: Quod quisque iuris in alterum dixerit, ei-
dem et ipse subiicitur. Extat autem regula lib. 7. tit. 3.
cap. 23. Simile lib. 4. Cod. tit. 20. const. 17. sive lib. 21.
tit. I. cap. 41. dicitur de testibus. Lege const. 7. et 20.
tit. 21. eiusdem lib. 4. sive lib. 21. tit. I. cap. 75. 79. et
disces ea, quae pertinent ad comparationem instrumen-
torum. Nec te lateat Novella 18. cap. 8. sed eius me-

l) Syn. ὑπάρχων. m) Lenuel. in marg. Syn. addit post ἀντεξετάζοντας: τοινέστι τοὺς συγκρίσεις ποιουμένους ταβέ-
λινας. n) Hoc scholium inter fragmenta Theodori Hermopolitae retulit frater Auedot. T. I. p. 240. o) Pannitzius
legendum censet δὲν ἐκατέρων τῶν προκομιζομένων auctore fratre I. I. not. 58 a. p) Fabr. φερόμενον. Aut legendum est
supra δ, aut si ἂ retinemus, φερόμενον. q) Hunc et reliquos Basilicorum locos, a Theodori scholio quippe alienos, unciis
inclusis frater I. I. r) Designari videtur I. 16. C. IV. 21. auctore fratre I. I. not. 60. s) Lege κβ'. Nam designatus
cap. 75. et 79. tit. I. lib. 22. Basilicorum, ut frater notavit I. I. not. 61.

τῶν ἐπάρχων τῆς τραπέζης γίνεται σύγκρισις. σημείωσις δέ, ὅτι καὶ δημοσίων χαρτῶν γίνεται σύγκρισις. ἀνάγνωσθι βιβ. β'. τοῦ καδ. τιτ. α'. διατ. β'. καὶ σ'. καὶ βιβ. δ'. τιτ. κα'. καὶ γνώση ἄλλα περὶ δημοσίων χαρτῶν καὶ λόγων.¹⁾ [Sch. a. III. 99.]

Φησὶ τὸ κατὰ πόδας ἐν βιβ. δ'. τοῦ καδ. τιτ. κα'. διατ. κ'. ἡτις οὐ κεῖται ἐν τοῖς βασιλικοῖς²⁾ Τάξ³⁾ συγκρίσεις τῶν χρημάτων ἀπὸ χειρογράφων γίνεσθαι καὶ ἔτέρων συμβολαῖς, ἀτανα μὴ δημοσίως συνετελέσθωσαν, πρόσφατον τῷ ἔκπληστι περὶ πλαστογραφίας διδόναι, δῆλον ἐστι. Καὶ φησὶν ὁ Θαλελαῖος⁴⁾ Εἰναὶ γάρ δεξιώμεθα ἀπὸ χειρογράφων γίνεσθαι τὰς συγκρίσεις, πολλοὶ πλαστὸν ἐν χαρτῇ ποιοῦντες ἐν τῷ καιρῷ τῆς συγκρίσεως πάλιν ἔτερον πλαστὸν χειρογράφων προσφέρουσι. δεῖ οὖν τὸν ἐπὶ συγχρόνεια προσφερομένον χάρτην ἀναμφιβάτητον είναι. [Sch. a. III. 99. sq.]

μηδεμίαν γίνεσθαι σύγκρισιν] Νέτε ἐν τούτον ἀναρρέπεται ἡ ἀρχὴ τοῦ οέ. κεφ. τοῦ α'. τιτ. λέγον, τὸν ἀρνούμενον τὴν ἑαυτοῦ χειρὸν ἀπὸ συγκρίσεως ἐτέρας αὐτοῦ χειρὸς ἐλέγχεσθαι. ἀνάγνωσθι καὶ τὴν ἐκεῖ παραγραφήν. [Sch. b. III. 100.]

Γραφέντων δηλούστι καὶ ὑπογραφέντων παρὸ τοῦ αὐτοῦ, ἢ γραφέντος τοῦ ὑψοφυσ παρὸ ἔτέρου καὶ τοῦ δικαιομένου υπογράμματος μόνου, μὴ τινῶν ὅλων μαρτύρων υπογραφάντων. ὅτι δὲ περὶ ἀμάρτυρων ἴδιοχειρῶν φησὶ, δῆλον ἐν τοῦ ἐπιφρέσειν, εἰ μὴ αἱρεῖ τινῶν μαρτύρων υπογραφὰς ἔχουσι τὰ χειρογράφα. τούτῳ γοῦν, πρῶτων κακούθεν ἀδιατίκτως, ἢ παρούσα γεαρά ἐν τῆς τῶν πραγμάτων πείρᾳ λαβοῦσα τὴν ὄφρομήν κανικέει, καὶ θεοπίζει πολιτεύεσθαι τὸ ἐξ ἴδιοχειρῶν ἀμαρτυρῶν γίνεσθαι συγκρίσεις· πλὴν μετὶ διαμέσους, ἣς ἔτειν, ἵνα εἴ τις ἴδιογραφον προκομίσῃς συμβόλαιον, καὶ ἐξ αὐτοῦ πιοιμένος τὴν ἐναγογήν, τυχὸν δωρεὰν μητροπολίτου κατεχομένην παρὰ τοῦ ἐναγομένου, εὐήσῃ τὴν ἀντίθετον⁵⁾ τοῦ αὐτοῦ μητροπολίτου τὴν προγνωνεύειν ἴδιοχειρῶν δωρεὰν προκομίζοντα καὶ ἔχοντα πιστωθῆναι ταῦτην ἀπὸ συγκρίσεως τῆς κειμένης υπογραφῆς ἐν τῷ ἴδιοχειρῶν ἔμφανίᾳ, ἀλλ' ὃ εἴς ἴδιοχειρῶν προκομίζων καὶ ἀπαιτηθεῖσι συστῆσαι τούτο, ἐμφανίζει καὶ ἔτερα ἴδιοχειρά τῆς αὐτῆς χειρὸς ἀμάρτυρα, νομίζω τὸ πρώτην τότε μὴ τυγχανον ἀντοποιον, μηδὲ τὴν συγκρίσιν χωρῶν ἔχειν γίνεσθαι ἐν τῶν προκομίζομενον παρὰ αὐτοῦ μαρτύρων ἴδιοχειρῶν, εἰςο γάρ ἐστι τὸν αὐτὸν καὶ ἄμφο πλαστασθαι, τὸ τε καὶ ἀρχὺς παρὸ αὐτοῦ προκομισθέν, καὶ τὰ μετὰ τὰῦτα διὰ τὴν συγκρίσιν προκομίζομενα· καὶ οὔτε νομίμον, οὔτε δικαίων ἐστι, τὸ πεσον ὑπὲ φιβολίων καὶ ἀπαιτηθὲν συστῆναι, συνίστασθαι διὰ τῶν ἀμφιβαλλομένων καὶ ἀνοτάτων, εἰ μέντοι τὸ προκομίζομενα ἴδιογραφα πρὸς σύστασιν βεβαιά εἴναι καὶ πᾶσι δῆλα, ἢ ἔχονται καὶ μαρτύρων τὰ ἴδιογραφα ταῦτα, καὶ βεβαιώνται διὰ τῶν μαρτύρων, εἰ⁶⁾ καὶ ἀπὸ ἀρχέσιν τινῶν παρεξεβλῆθσαν, καὶ εἰς δῆλα τὰ χρημάτων, οἷον ἀπόδειξις τῶν ἐνδοξοτάτων ἐπάρχων, ἢ σεκρετικὸν τοῦ αὐτοῦ, οὐ τὸ ἴδιογραφον προκομισθέν ἐδεῖστο φιβολίων, εἰ καὶ ἡρώδη, τότε στασιαζόμενον ἴδιοχειρῶν διὰ τῶν προκομίζομένων εἰς συγκρίσιν, δῆλων ὅποιν καὶ βεβαιών, πιστωθῆσται συγκριθέν αὐτοῖς. [Sch. b. III. 100. sq.]

Μήτε ὑποχραφῆς τοῦ ἐναγομένου ἀργούσμενης παρὸ αὐτοῦ, μηδὲ μαρτύρων υποχραφῆς. ἀλλ' ὃ μὲν μαρτυρούμενος τὴν ἑαυτοῦ ὑποχραφὴν ἐξ ἀγορίων ἐλέγχεται, ὡς παρακατασύνη, φησὶ νεαρῷ· ὃ δὲ ἐναγομένος ἐλέγχεται καὶ ἐξ ἴδιοχειρῶν ἔχοντων τριῶν μαρτύρων υποχραφήν. [Sch. b. III. 101.]

Ἔσθι ὡς ἐν προθεωρίᾳ, ὅτι ἐν ἔτέρῳ διατάξει ἐνομοθετήθη, τὰ ἴδιοχειρά τὰ μὴ ἔχοντα μαρτύρων υποχραφάντας μὴ ἐργάσθαι. οὐκον οὐδὲ συγκρίσιν ὑπὲ πιδέχονται⁷⁾. [Sch. b. III. 101.]

Τοῦ Νικαίως. Φησὶ βιβ. δ'. τοῦ καδ. τιτ. κα'. διατ. κ'.

mineris. Comparatio etiam fit ex epocha mensae Praefectorum. Nota autem, et publicarum chartarum fieri comparationem. Lege lib. 2. Cod. tit. I. const. 2. et 6. et lib. 4. tit. 21. et alia disces de publicis chartis et rationibus.

Dicit τὸ κατὰ πόδας lib. 4. Cod. tit. 21. const. 20. quae non extat in Basilicis: Comparationes literarum ex chirographis fieri et aliis instrumentis, quae non sunt publice confecta, occasionem criminis falsi dare, manifestum est. Et ait Thalelaeus: Si enim admittamus, ut comparationes ex chirographis fiant, plerique falsum in charta admittentes tempore collationis aliud falsum chirographum proferunt. Charta igitur, quae ad comparationem profertur, debet esse indubitata.

2) nullam literarum comparationem] Itaque ex hoc abrogatur initium cap. 75. tit. 1. quo dicitur, eum, qui negat manum suam, collatione alterius eiusdem scripturae convinci. Lege et ibi adnotacionem.

Scriptis scilicet et subscriptis ab eodem, vel ipso tenore scripturae ab alio scripto, et a litigatore tantum subscripto, nec vero a testibus quibusdam. Quod autem loquatur de chirographis nullis testibus communis, manifestum est ex eo, quod subiicit, nisi chirographa trium testium habeant subscriptiones. Hoc igitur primum cum prohiberetur indistincte, haec Novella, capta occasione ex rerum usu, innovat et constituit, ut ex privatis scripturis nullis testibus communis collationes fiant: cum haec tamen divisione, ut, si quis prolatō privato instrumento, et ex eo instituta actione, puta donationis a metropolita collatae, quae a reo detinetur, inveniret adversarium privatum eiusdem metropolitae antiquioris donationis instrumentum proferentem, et desiderantem fidem ei imponere ex comparatione subscriptionis, quae est in instrumento ab actore prolatō, comparationem admittere cogatur. Et observa, quod dixit, privatam scripturam testibus non communim tune posse cum alia conferri, cum iam actor privatum instrumentum prolatū, et deinde reus aliam eiusdem manus scripturam proferat. Itaque si privatae scripturae utrumque non proferantur, sed unus duntaxat eam proferat, eique fidem imponere iussus alias eiusdem manus scripturas nullis testium subnotationibus communitas edat, non puto rem suspicione carere, neque ex prolatis ab eo privatis scripturis nullis testibus communis collationi locum esse. Nam verisimile est, eum utramque scripturam composuisse, tam eam, quam ab initio prolatū, quam eam, quae postea propter collationem prolatā est: nec iustum, neque aequum est, ut quod dubitationi obnoxium est et veritatis probatione eget, per instrumenta dubia et fide carentia probetur. Si tamen privatae scripturae ad probationem prolatae firmae sint et omnibus manifestae, vel etiam testes habent hae scripturae, et testibus confirmantur, vel etiam proferantur ex aliquo archivo, et manifestae sint literae, verbi gratia, epocha gloriosissimorum Praefectorum, vel secreti eiusdem, cuius privata scriptura prolatā in dubium vocabatur, vel etiam abnegabatur, tunc scripturae dubiae per eas, quae prolatae sunt ad comparationem faciendam, si certae et indubitate sint, fides adhibebitur, si cum eis collata sit.

Si nec reus subscriptionem suam neget, nec testes suas. Sed testis quidem negans subscriptionem suam ex forensibus instrumentis convincitur, ut ait sequens Novella: reus autem convincitur etiam ex privatis scripturis trium testium subscriptionem habentibus.

Scias in modum praeviae inspectionis, in alia constitutione sancitum esse, chirographa testium subscriptione carentia non valere. Neque igitur ex eis comparatio fieri potest.

Nicaei. Lib. 4. Cod. tit. 21. const. 20. dicitur, com-

1) Reliqua huius tituli scholia Theodori esse negat frater Aneidot. T. I. p. 241. not. 62. cuius rationibus nihil habeo quod addam. 2) Lege τὸ τάξ κ. τ. λ. 3) Legendum videtur ἀντιδικον. 4) Lege τὸ τάξ κ. τ. λ. 5) Lege τὸ τάξ κ. τ. λ. 6) Lege τὸ τάξ κ. τ. λ. 7) Lege τὸ τάξ κ. τ. λ.

τὰς τῶν γοργομάτων συγκρίσεις ἀπὸ ἀγοραίων γίνεσθαι αιμ-
βολαῖων, καὶ μὴ ἀπὸ χειρογράφων, εἰ μὴ ὅσα τοιών μαρτυ-
ρῶν ὑπογραφας ἔχουν τὰ χειρογράφα, καὶ αὐτοὶ οἱ μαρτυρες
συνομολογήσωσιν, ὅτι ὑπεγραφαν, ἡ ὄροντιμενοι περὶ ἴδιας
χειρὸς ἀπὸ συγκρίσεως τῶν ἴδιων γοργομάτων ἐνεγκένθωσιν· καὶ
τοτε τὴν σύγκρισιν μετ' ὄρον τῶν συγκρινόντων γίνεσθαι
τῷ ἀγκλίσισι τῆς πλαστογραφίας διδόναι, καὶ τοῖς δια-
στροφίαις καὶ ἐν τοῖς συναλλάγμασιν φανερόν εἴτη, καὶ διὰ
τοῦτο θεοπίζομεν μη ἐξενια τὰς συγκρίσεις τῶν γοργομάτων
ἀπὸ χειρογράφων γίνεσθαι, εἰ μὴ, τοιῶν μαρτυρῶν ὥστη
ὑπογραφας καὶ πρότερον τοὺς συγγραμμάτους αὐτῶν τῶν μαρ-
τυρῶν πίστις ἐπιτεθεῖν, ἡ ἐξ αὐτῶν τοῦτο κατατιθεμένων,
ἢ πάντων, ἡ πάντι τρόπῳ ὅνος ἐξ αὐτῶν τῆς συγκρίσεως
γοργομάτων τῶν μαρτυρῶν προβαίνοντος· καὶ τότε ἐν τον
τοιουτου χάρτου ἡδη ἀποδειχθεῖσα ἡ σύγκρισις γενέσθαι.
ἄλλως γαρ γίνεσθαι τὰ συγκρίσιν οὐδὲν τρόπον συγχωροῦ-
μεν, εἰ καὶ καθ' ἕκαπον τις τὸν χάρτην συγγράφειν προ-
φέρει· ἀλλὰ μόνον ἡ ἐν τῶν ἐπὶ ἀγορᾶς*) πραχθέντω, ἡ
ἀπὸ δημοσίων συμβολαιῶν, ἡ τοιουτων χειρογράφων, ἀτέρ
ἔξηριθμον μεθα, τῆς συγκρίσεως γενομένης. πάντας δὲ τὰς
συγκρίσεις οὐκ ἄλλως γίνεσθαι συγχωροῦμεν, εἰ μὴ πρότερον
ὄρον παρέχοντες οἱ ταῦς συγκρίσεις ποιοῦμενοι διαβεβαιώ-
σανται, οὗτοι οὐ τοῦ κερδοῦς ἔνεκεν, οὔτε ἔχθρας ἢ χάριτος
κερατημένοι τῷ τοιαντήρ ποιοῦνται σύγκρισιν καὶ τούτο
φυλάττεσθαι τοῦτο μὲν ἐν πᾶσι τοῖς ἑροῖς ἡμῶν σκοτιοῖς,
τοῦτο δὲ ἐν τῇ τάξει πάντῃ τῆς ἔξοχητης ἐπιστότητος, οὐ
μηρ ἄλλα καὶ τῆς τοῦ μαγιστροῦ ἔσοντας, καὶ τῶν ἄλλων
πάντων δικαιοτητῶν, ἀτίσα ἐν τῷ ἡμετέρῳ κύκλῳ παθεστή-
κασι, τούτων πάντων τοῦ λοιποῦ φυλαττομένων. τὰς γαρ
συγκρίσεις τὰς ἡδη πρότερον γενομένας ἀναψηλαφάθαι οὐκ
ἔσται ἀκαίδινον.* [Sch. b. III. 101. sq.]

* ἐκ τῶν ἐπ' ἀγορᾶς^{w)} Ἐν ὑπομνήμασι τυχὸν αὐ-
τοῦ φέρεται χειρό. [Sch. *. III. 102.]

εκτρα περικούλον] Κλεδυνον ἐνταῦθα εἶπεν
τὴν ἀνατροπὴν τῶν ἡδη τηρηθεισῶν δικῶν μετὰ τὰς παρελ-
θούσας συγκρίσεις η τῶν γενομένων πολλάκις διαλινεων.
[Sch. *. III. 102.]

προσοκομίσας τις ἰδιόγραφον] Θεμάτισον, ὡς δύο
ἐπιτροπεύοντος τιος ἀνήδυον παγὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἐκε-
χεωσάτριτο, καὶ ἰδιόγραφον αὐτοῦ περὶ τῶν χρεῶν ἀμφότεροι
ἐκεκτήτητο, μὴ ὄντα, ὡς εἰρηται, ἀγοραῖς, ἀλλὰ ἰδιόγραφο μὴ
ἔχοντα μαρτυρας. καὶ ὁ μὲν εἰς ἐπίτροπος κατὰ τοῦ ἐπέρον
κινῆσας περὶ τῶν χρεωστομένων οὐτῷ παρὰ τὸν τελευτῆσαν-
τος ἐσχε τὸν συνεπίτροπον πειθήνοις, τὸ χρέος αὐτοῦ κατα-
βαλόντα, καὶ πεισθέντα τῷ ἰδιόγραφῳ τὸν τελευτῆσαντος
λοιπὸν δὲ ὁ καταβαλὼν ἀπατηθεῖς τὸ ἕδυον χρέος, καὶ τὸ
ἰδίογρειον τοῦ χρέους ἀποδεικνύς, ἀπατησάς τὸ χρέος, εἰ δια-
μάχεται πρὸς τοῦτο ὁ συνεπίτροπος, τῇ συγκρίσει τῶν γοργο-
μάτων τοῦ τελευτῆσαντος ἐπιστομοθήσεται, καὶ οὐ δύναται
λέγειν, ὡς δεῖ ἐξ ὀχοράϊων συμβολαιῶν γίνεσθαι τὰς συγκρί-
σεις, ἐπειδὴ ὡς αὐτος ἐχογήνατο ὡς δικαῖος συμβολαιῶν, καίνως
καὶ εἰς συγκρίσιν γοργομάτων δέξεται, ὡς ἀπατε πιστὸν ἡγοη-
μένος καὶ χρέος ἐν τοιστον ἀπατησάς. καὶ σημειώσαι, ὡς ἐν
προκομίῳ τις χάρτην θαρρῶν αὐτῷ ὡς ὑπερ ἐκείνον ὄντι,
δρεῖται καὶ οὐσι ἐν ἐκείνῳ εἰσὶ, κατ' αὐτοῦ δέχενθαι, καὶ μὴ
διαβαλεῖν αὐτα ὡς μη γεγονότα. ὡςπερ γάρ τὰ ὑπερ αὐτὸν
ἀμάρτια, οὐτως τὰ κατ' αὐτοῦ δρεῖται δέχενθαι. [Sch. c. III.
102. sq.]

Καν̄ ίσως δ̄ προκομίσας τὸ ἰδιόγραφον τὴν ἐξ αὐτοῦ οὐκ
ἀπάντητο ὡφελεῖσαν, ὃνδε παρεδέθη δι αὐτοῦ τὰ οἰκεῖα ἐπιρ-
ωνήσις δίκαια καὶ ἀποδεικνύων· ἀλλ' οὐδὲν διαθέτει οὐ παρέχθη
τὸ ἔγγραφον, χρήσεται τῇ ἐξ αὐτοῦ βοηθείᾳ, διὰ τὸν κανόνα
τον λέγοντα· ὁ δίκαιον τις εἴτη κατά τινος η αἰτήσῃ, τῷ
αὐτῷ καὶ αὐτὸς ὑπόκειται. [Sch. c. III. 103.]

καὶ τοῦτο] Τρόπον γάρ, ὅτι τινὸς τῶν τὰ δημόσια
ἔργων γίνεται ἐν τινι συμβολαιῷ ὑπογράφαντος ὡς μάρτυρος,
εἴται τελευτῆσαντος, καὶ τῆς τοιούτου μαρτυρίας δεσμείσης συστή-
ναι, ἐκ τῶν ὀψειών παρεξεβλήθησαν^{ww)} ἀληθεία σποιων τῶν

parationes literarum ex forensibus instrumentis fieri,
non ex chirographis, nisi chirographa trium testium
subscriptiones habeant, et ipsi testes se subscripsisse
confiteantur, vel suam manum abnegantes collatione
propriarum literarum convincantur: et tunc comparationem
fieri praestito iurejurando a collatoribus. Haec
autem omnia in posterum observari statuit: comparationes enim iam factas non retractat. Sic autem habet
τὸ κατὰ πόδας constitutionis: Comparationes literarum
ex chirographis fieri et aliis instrumentis, quae non sunt
publice confecta, satis abundeque occasionem criminis
falsitatis dare, et in iudiciis, et in contractibus mani-
festum est. Ideo sancimus, non licere comparationes
ex chirographis fieri, nisi trium testium haberint
subscriptiones, et prius literis ipsorum testium fides im-
ponatur, vel ex ipsis hoc deponentibus, sive cunctis,
sive omnimodo duobus ex his, comparatione literarum
testium procedente: et tunc ex eiusmodi chartula iam
probata comparatio fiat. Aliter enim fieri comparationem
nullo concedimus modo, licet in semet ipsum
quis chartam conscriptam proferat: sed tantummodo
vel ex forensibus^{*)}, vel publicis instrumentis, vel huius-
modi chirographis, quae enumeravimus, comparatione
facienda. Omnes autem comparationes non aliter fieri
concedimus, nisi iuramento antea praestito ab his, qui
comparationem faciunt, fuerit affirmatum, quod neque
lueri causa, neque inimicitia vel gratia tenti huiusmodi
facient comparisonem: et hoc observari tam in omnibus
sacris nostris scriniis, quam in apparitione omnis
sublimissimae praefectureiae, nec non magisteriae potestatis,
ceterisque omnibus iudicis, quae in orbe nostro
constituta sunt, his omnibus in posterum observandis.
Comparationes enim iam antea factas retractari extra
periculum minime est^{*)}.

* ex forensibus] In actis publicis fortasse eius profertur manus.

*) extra periculum minime est] Periculum hic dicit retractationem litium iam iudicatarum post factas comparationes, vel factarum ut plurimum transactionum.

3) quis prolato chirographo] Finge, duo erant tutores cuiusdam pupilli, idemque creditores patris eius. Uterque chirographum patris debiti nomine habebat, non forense, ut dictum est, sed privatam scripturam nullis testibus communitam. Cum autem unus tutor alterum convenisset eorum nomine, quae sibi a defuncto deberent, contutorem obsequenter habuit, qui debitum ei exsolvit, fidem secutus privatae scripturae defuncti. Itaque qui, quod ipse deberet, solvit, si prolato chirographo defuncti petat, quod sibi debetur, et contutor ei controversiam faciat, facta comparatione literarum defuncti os ei obstruet, nec dicere potest, comparationes ex forensibus instrumentis fieri debere, quoniam quo ipse usus est tanquam iusto instrumento, recte id et ad comparisonem literarum admittet, tanquam fide eius semel probata, et ex eo debitum suum persecutus. Et nota, eum, qui chartam profert fiduciam gerens pro se eam facere, debere etiam, quaecunque in ea sunt, adversus se admittere, neque ea redarguere quasi non facta. Sicut enim ea, quae pro se faciunt, sine controversia admittit, ita etiam, quae adversus ipsam sunt, debet admittere.

Licet forte is, qui privatam scripturam protulit, ex ea non iuvetur, nec iura sua per eam confirmaverit et approbaverit: is tamen, adversus quem scriptum prolatum est, utetur eius auxiliū, propter regulam dicentem: Quod juris quisque in aliquem dixerit vel postulaverit, eidem et ipsis subiicitur.

4) id quoque] Finge enim, si quis ex his, qui publica instrumenta conficiunt, quique instrumento subscriperat quasi testis, decesserit, et testationem eius confirmari necesse sit, ...

w) Hoc et sequens sunt scholia ad scholium praecedens, non ad textum explicandum vergentia. ww) Locus inde a παρεξεβλήθησαν usque ad γοργομάτων prorsus corruptus, cui quomodo medendum sit, nescio.

αὐτῷ γοργμάτων, διὸ ἡς ἔξεστι συγκόνειν, καὶ τὰ παιδά αὐτοῦ γεγονμένα δεικνύειν ὡς ἀληθῆ. [Sch. d. III. 103.]

ΤΙΤΛΟΣ Λ'.

*Περὶ τοῦ, πῶς δεῖ ἐπιτίθεσθαι τὸ πιστὸν
τοῖς παρα δικασταῖς ἐμφανιζομένοις συμ-
βολαῖς.*

α'.^x) Εἴ τις ἀσφαλῶς παρακατατίθεσθαι^y) βούλεται, μὴ μόνοις πιστευέτω τοῖς τοῦ λαμβάνοντος γράμμασιν· τοῦτο, ὅπερ ἐν τῇ δίκῃ ζητηθέν, ἐπειδή-περ οὐ συνωμολόγησεν ὁ γεγραφέναι λεγόμενος αὐτοῦ καθεστάναι τὰ^z) γράμματα, μεγάλην ἔσχε ταραχὴν, καὶ γράψαι ἔτερα κατηναγκάσθ^a), ἀπερ ἐδόξε παρόμιοι μὲν, οὐ μὴν διὰ πάντων ἐκιότα· καίτοι γε ἐπὶ τοῖς γράμμασιν ἀκρίτουν τοῦ πρόγυματος μεμενηκό-τος^b). ἀλλ᾽ ὁ παρακαταθήκην διδοὺς προσκαλείσθω^c) καὶ μάρτυρας, ὡς οἶόν τε σεμειοὺς καὶ πίστεως δέσιονς, καὶ οὐκ ἐλάττους τριῶν, ἵνα μὴ ἐπὶ μόνων ἥρτημεθα τῶν γραμμάτων^d) καὶ τῆς τούτων ἀντεξεπάσεως, ἀλλ᾽ εἴη τοῖς δικάζοντι καὶ ἡ παρὰ τῶν^e) μαρτύρων βοήθεια. καὶ γάρ δὴ καὶ τοιαύτας μαρτυρίας προσιέμεθα, ὅπετε παιώντας^f) μάρτυρας λέγειν, ὡς αὐτῶν παρόντων ὑπέργραψεν ὁ τὸ συμβόλαιον ποιήσαντος, καὶ τοῦτο ἐπισταγεῖται. εἰ γάρ εὑροιμεν καὶ τοιούτους τινάς μάρτυρας οὐκ ἐλάττους τῶν τριῶν ἀξιοπίστους καθε-στῶτας, οὐδὲ τὴν τοιαύτην ἀπαγορεύομεν πίστιν. οὐ γάρ ἵνα συστέλλωμεν^g) τὰς ἀποδεξεῖς, τίθεμεν τὸν νόμον, ἀλλ᾽ ἵνα καὶ εἴναι αὐτὰς^h) ποιήσωμεν καὶ ἀσφαλῶς εἶναι.

εἰς τις] Τὸ προοίμιον τῆς νεαρᾶς.

"Ισμεν ἡμετέρους νόμους, οὐ διολονται ἐκ τῆς παραθέσεως τῶν γραμμάτων τὰς πάτεις δίδοσθαι τοῖς συμβολαῖσι, καὶ οὐ τινὲς τῶν αὐτοκρατόρων, ἐπιπολασμῆς ἥδη τῆς κακίας τοῖς νοθεύοντις τὰ συμβόλαια, τὰ τουτά¹) γε ἐκώλυν, ἐν ἑκένειο σπουδασμῷ τοῖς παραποιοῦντις εἶναι πιστεύοντες, τὸ πρᾶγμα τιμώντων τῶν γραμμάτων ἑαυτοὺς ὅτι μάλιστα ἔχ-
γνωμάνζειν· διότι μηδὲν ἔτερον ἔστι παραποίησις, εἰ μὴ των ἀληθῶν μῆματος. ἐπειδὴ τοίνυν ἐν τούτοις δὴ τοῖς χρόνοις μηδίας εὑρομεν παραποίησις ἐν δίκαιας πολλαῖς, ὥν ἡρακλεία σάμεδα, καὶ τι παραδόξον ἦμιν ἐξ Ἀρμενίας ἀετόν. προκο-
μισθέντος γάρ ἀμειψών συμβολῶν καὶ τῶν γραμμάτων ἀνο-
μοίων κριθέντων, ὑστερον ἐπείτερον εὑρέθησαν οἱ τῷ συμβολαῖσι
μαρτυρήσαντες, καὶ γράμματα ὑποδέγνετες, καὶ ταῦτα ἐπιγρά-
τες, πιστοί ἐδέσατο τὸ συμβόλαιον καὶ τι παραδόξον ἐντεῦθεν
ἀπήργαν, οὐτε τὰ μὲν γράμματα ἀπιστα ἀφθον, καί τοι γε
ἔξετασθεντα, τὸ δὲ παρὰ τῶν μαρτύρων ἀπήργησον οὐν ἀλη-
θεία. καὶ ταῦτα, τῆς πιστᾶς τῶν μαρτύρων πιστεως δικούσης
εἶναι πως ἐπισφαλοῦς. δρόμεν μέντοι τὴν φύσιν αὐτῆς πολ-
λάκις δεομένη τῆς τού πρόγυματος ἔξετασθες, ὅπου γε τὴν
τῶν γραμμάτων ἀμοιβότητα πολλακις μὲν χρονος ποιει (οὐ
γαρ ἀν οὐτοις γράμματις τι γεάζων καὶ σφρογήν, καὶ γεγηρακει-
καὶ ἵως τρέμων²) πολλάκις δὲ καὶ νόσος τοῦτο ποιήσειε.
καὶ τοι ταῦτα φαμεν, ὅπου γε καλάμου καὶ μέλανος ἐναλλαγὴ
τὸ τῆς δομούτητος διὰ πάντων ἀκριμφνές μετείλετο. καὶ οὐκ
αὖ εὑρομεν ἐφεξῆς ἐπεῖν, δύοσα η φύσις ίταντον καινοτο-
γεῖ, καὶ τοῖς νομοθέταις ἦμιν παρεξένων πρόγυματα. ἐπειδὴ
τούτων διὰ τοῦτο βασιλεῖσιν ὁ θεός εὗν οὐδαμόν καθῆκε, ἵνα
τοῖς δυσκόλοις ἐπιτέθησι³) τὰ παρ⁴ ἑαυτῆς ἀγάθαν, καὶ τοὺς

TITULUS IV.

**Quomodo instrumentis, quae apud iudices
insinuata sunt, fidem adhiberi oporteat.**

I. Si quis¹⁾ tuto velit deponere, non soli scripturae depositum suscipientis fidem habeat (id quod in lite in quaestionem deductum, quia non confessus est is, qui scripsisse dicebatur, suam scripturam esse, magnas turbas concitatavit, ipso etiam alia scribere coacto, quae adsimilia quidem videbantur, nec tamen per omnia similia fuerunt, ut quantum ad literas causa haud decisa manserit). Sed qui depositum daturus est, etiam testes evocet quam potest graves et fide dignos non minus quam tres, ne de sola scriptura eiusque collatione pendeamus, sed etiam ab ipsis testibus adminiculum iudicibus suppetat. Nam eiusmodi testimonia admittimus, in quibus testes praesentes dicant²⁾, se praesentibus eum, qui instrumentum confecit, subscriptissime, seque id cognovisse. Nam si testes eiusmodi fide dignos non pauciores tribus reperiamus, tale testimonium non reprophanus. Neque enim ut probationes in angustum redigamus, hanc legem promulgamus, sed et ut subsint, et tutae existant.

I) si quis] Prooemium Novellae.

Novimus leges nostras, quae volunt, ut instrumentis ex comparatione literarum fides detur: item novimus, Imperatores quosdam, procedente iam malitia eorum, qui instrumenta adulterant, talia prohibuisse, hoc unum credentes adulteratoribus curae esse, ut ad literarum imitationem se quam maxime exercerent: cum nihil aliud falsitas sit, nisi verorum imitatio. Cum igitur numerosas falsitates hisce temporibus in multis causis, quibus audientiam praebuimus, deprehendimus, mirabile quiddam nobis ex Armenia exortum est. Nam cum prolatio permutationis instrumento diversae inter se scripturae iudicatae essent, postea tamen quia inventi sunt, qui testes instrumento adhibiti fuerant, et subscripti-
erant, et hoc agnoverant, instrumento fides imposita est. Et mirabile quiddam exinde accidit, ut de fide scripturae, licet examinatae, dubitatio esset, testimoniū autem dicta cum veritate conguerent. Atque haec, cum testimoniū fides quodammodo videtur esse lubrica. Vide-
mus tamen, naturam eius saepe desiderare rei disquisitionem, utpote cum scripturae dissimilitudinem saepe quidem tempus efficiat: (neque enim eodem modo quis iuvenis, qui que in flore aetatis est, scribit, ac senectute gravis et forte tremulus:) saepe etiam morbus id efficiat. Atque haec dicimus, siquidem calamī et atramentī mutatio similitudinis veritatem per omnia tollat. Nec deinceps dicere possumus, quam multa natura nova generet, et nobis legum conditoribus negotia facessat. Quoniam igitur Deus imperium propterea de coelo de-

x) Cap. 1. Nov. 73. extat in Syn. p. 238. Brevem epitomen habet Harm. I. 8. §. 3. et III. 9. §. 2. y) Syn. παρακαταθέσθαι. Leuncl. in marg. παρακαταθήκην δοῦναι. z) τι addo cum Syn. a) Syn. παίαναγκασθέντος. b) Leuncl. in marg. Syn. habet scholium hoc: ἀδύλυτα ἔμεινε τὰ τῆς δίκης. c) Syn. προσκαλ. Leuncl. in marg. προσκαλ. d) Leuncl. in marg. habet scholium: τοῦ λοβόντων διλόντων, καὶ τοῦ ἵγρασφον οὐκέτι χειρὶ πεποιηκότος. e) τῶν deest in Syn. f) Leuncl. in marg. Syn. addit, παραταμένους ἐν δικαιογράφοις. g) Syn. συντάλωτην, quod praeplacet. h) Syn. αὐτοῖς. Leuncl. in marg. αὐτάς. i) Legendum τοιάντα. Fabr. τοιάντα. ii) Lege ἔτινθη.

νόμους ἀρμάζῃ πρὸς τὴν τῆς φύσεως ποικίλιαν· διὰ τοῦτο ὑπῆρχεν χρήματα καὶ τοῖτον γραψαι τὸν νόμον, καὶ δῶναι ἐν κοινῷ τοῖς ὑπηρόοις, ὅπόσονς ἡμᾶν ὁ θεῖς πρότερον τε παρέδωκε, καὶ κατὸς μικρὸν ἀεὶ προστίθησι. καὶ γάρ τι καὶ περὶ παρακαταθήκην ἐκ γραμμάτων ἀμφιεβητήθεν τε καὶ στυλασθὲν εὐδομεῖν· καὶ δεῖ καὶ τοντὸν ποικασθεῖν πρόγνοιαν. τοιγαδὲν εὐθὺς ἡμῖν ἐκ τῆς παρακαταθήκης ἀρχτεον. εἴ τις τοῖν ἀσφαλῶς παρακαταθένθαι βούλεται· καὶ τὰ ἔξι, ὃς ἐν τῷ βασιλικῷ κεῖται. [Sch. III. 111. sq.]

Θεοδώρον. Ὁ παραθέμενος πρόγματα ἀσφαλέσσθω αὐτά, καὶ δεκνυταν τρισι μαρτυριν, ὅπι ποιατεθεικεν. ἀνάγνωθι τὰς προκειμένας διατάξεις τοῦ λό. τιτ. τοῦ δ. βιβ. τοῦ κώδικος, καὶ τὴν πη. γεαράν, ἵποι βιβ. ιγ. τιτ. β. [Sch. a. III. 112.]

Ἄκονταν καὶ πιστεύοντας οἱ λέγοντες, ὅτι παρόντων αὐτῶν ὑπέγραψε τῇ παραθήκῃ ὁ την παραθήκην δεξάμενος, ἐν δηλονότι τοεις ὧσι. το δέ λεχθὲν οὐ μόνον κρατεῖ ἐπὶ παραθήκων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ἴδιοχειρῶν δανεισκῶν, καὶ ἐπὶ παγτὸς συναλλάγματος γενομένου ἐγγράφως. παντὸς γαρ οἱ λέγοντες, ὅτι ὑπέγραψαν αὐτοῖς, η ἀπὸ ἄλλων ὑπεγράψησαν τινα ἴδιοχειρα, ἐπὶ αὐτῶν πατενονται ἀνάγνωθι βιβ. δ. τοῦ κώδ. τιτ. κα. διατ. ιε. καὶ γεαράν κη. ἵποι βιβ. κε. τιτ. α. καὶ μὴ λάθη τὸ εἰσημένον ἐν τῇ γ. ὅμοιος γεαρά. ἐκαὶ παραθήκης ἐγγράφως γενομένης εὐδεθέν ἡ τῶν μαρτυρῶν φωνή ἔναντιονμένη τῇ αὐτῇ παραθήκῃ, δεκτέα μάλλον θυτι καὶ βεβαιάτια μένει ἡ τῶν μαρτυρῶν φωνή· ἐκαὶ μέντοι γε μῆ καταλαβῆτι τὶ δικαστῆς ἀληθεύστερον. ἀνάγνωθι βιβ. δ. τοῦ κώδ. τιτ. κα. διατ. ιε. καὶ κη. ἵποι γεαράν μθ. ἵποι βιβ. κβ. τιτ. α. ἐκαὶ ἀρχιθῆ, τὸ ἀμύντηνον ἴδιογραφον, ὁ γράψας ὅφελεις ὅμοσαι, ὅτι οὐτι ἔστιν αὐτοῦ, οὐκ ὁ προφέρον αὐτό· δηλονότι ἀποδείξεως μὴ οὐσῆς. μέμνησο γαρ της ιη. γεαράς. ἀνάγνωθι καὶ βιβ. δ. τοῦ κώδ. τιτ. κα. κη.) διατ. ιε. τὰ ὑγροῖς συμβόλαιον ὄλας τὰς τὴν ὑπογραφὰς τῶν μαρτυρῶν πρὸ τῆς συντάξεως τοῦ πληρώματος αὐτῶν. σημείωσαι δέ, ὅτι τὰ ἐν τοῖς συμβόλαιοις σημεῖα ἔχεται καὶ δεχεται ὁ δικάζων ἐν ἀποδίπτης πασης ἀποδείξεως τῆς τοῦ συμβολαίου πίστεως. γνέσθω ἡ τῶν γραμμάτων τοῦ συμβολαιογράφου παραθέτεις ὅμνοντος τοῦ προκομιζοντος τὸ συμβόλαιον. περὶ τῆς παραποτίσεως ἀνάγνωθι βιβ. δ. τοῦ κώδικος τιτ. κα. διατ. β. σημείωσαι δέ ὅτι βεβαιούνται τὰ συμβόλαια τῇ καταθέσει τοῦ συμβολαιογράφου καὶ τοῦ ἀρχιθῆτοῦ, καὶ οὐ γίγεται ἀντεξέπαισις τῶν γραμμάτων τῶν ὑπογραφωντων, ἐάν οὐ ζώσῃ, ἢ οὐ πάρειαν. αὐτὸ δὲ τοῦτο κρατεῖ ἐπὶ τῶν γραμμάτων τοῦ συμβολαιογράφου. ἀνάγνωθι τὴν κη. γεαράν, καὶ μέμνησο της ιη. ὅμοιος γεαράς. ἐάτῳ παραθέτειν γενέσθαι γράμμάτων, ὅμνοις, ὅτι καλῆ πίστει ὑπει τὴν παραθήσιν, καὶ οὐτι οὐ πέποσχε το δολεσον περὶ τὸ ἴδιογραφον τὸ συμβόλαιον. συνανιούντων τῶν μερῶν δυνατὸν καταθέσθων ἐπὶ πράξεως ἐπομῆμοτος τὴν τοῦ συναλλάγματος ποίησον, καὶ λοιπὸν ἀπαλλάσσονται τῶν εἰσημένων. τὰ γάρ κατατεθέντα συμβόλαια ἀρνεῖσθαι ὁδίνιτον. ἐάν τοῖς ὑπέρ τοῦ ἀγραμμάτου ἡ ὀλυγογραμμάτους γενομένους συμβολαιοῖς ὁ ταβούλαιος καὶ πέντε μαρτυρῶν ὑπογραφέτωσαν. ἀνάγνωθι βιβ. δ. τοῦ κώδ. τιτ. κα. διατ. ιε. ἐάν τῶν ὑγράφων συναλλαγμάτων ὁ μὲν ἀκτω παραγέτω τοὺς μαρτυρῶς. εἰ δὲ μὴ δεῖς, τότε ὁ ὄφεος διανιτοῦ ἡ ἀνταπαγέτω^{κη}) τῷ ἄκτοι, θέλοντος δηλονότι. ἀργνωθι βιβ. δ. τοῦ κώδ. τιτ. β. διατ. ιε. ἡ εἰσημήνη παραποτίσης φυλαττεῖς ἐπὶ μόνων τῶν ὑπέρ την μιαν λίτσαν τοῦ χρυσον συναλλαγμάτων. ἴδιοχειρος μη κη τριῶν μαρτυρῶν ὑπογραφας ἡ ὅμοιοις, ὡς ἐπὶ τῶν αὐτῶν γέγονεν, ἡ ἡγιθιθῆ η καταβολή, οὐκ ἔστι δεκτόν· ἐάν δηλονότι οὐκ ἀρνεῖται ὁ γράψας αὐτὸ τὸ ἴδιοχειρον, λέγει δέ, ὅτι παρανόμοις ἔστιν, οὐδὲ μὴ ἔχον τας εἰσημένας τῶν μαρτυρῶν ὑπογραφάς. ἐάν γάρ αρνηται καθόλον μὴ ποιήσαι αὐτὸ ὁ γράψας, ὥστον τότε ἐπιφέρει αὐτῷ ὁ ἐνάγων κατὰ τὰ λεχθέντα, εἰπε οὐκ^{κη}) ἀποφει ἀποδείξθωσαν. τὰ ἐπιχώρια συμβόλαια κατατεθέντας τῆς κώδιας πολιτευόντωσαν. οὐδὲ γάρ δέσσονται τῆς εἰσημένης φυλακής, πάντα περὶ διαθήκων ὧσιν. ἀνάγνωθι βιβ. δ. τοῦ κώδ. τιτ. κη. διατ. λα. [Sch. a. III. 112. sq.]

Τοῦ Νικαέως. Οἶμαι τὴν γεαράν ἐνταῦθα διδάσκειν περὶ ἴδιοχειρῶν, ὅτι, ὅτε λαμβάνων παρακαταθήκην τις ποιεῖ ἴδιογραφον καὶ ὑποχράψῃ ἐν αὐτῷ λέγων, ὅτι ὑπεδέσσατο παραθήκην, ὅφελει ὁ διδόνος, εἰπε ἔθελεν ἔχειν τὰς ἀποδείξεις εὑχερεῖς, προσκαλεῖσθαι τερεῖς μαρτυρῶς, ὥστον καὶ αὐτοῦ ὑπογραφῶν, ἡ ὄφεσιν τὸν λαμβάνοντα, πάντα ὑπέγραψε, καὶ ὧσιν

misit, ut difficilibus rebus bona sua impertiret, et leges secundum naturae varietatem accommodaret: ideo hanc quoque legem scribendam duximus et in commune edendam subditis, quos Deus nobis et antea tradidit, et paulatim semper adiicit. Et quia circa depositum ex literis quaestionem et disceptationem motam compemus, et horum quoque omnis cura gerenda est. Itaque statim nobis a deposito incipiendum est. Si quis igitur tuto velit deponere: et quae sequuntur, ut habetur in Basilico.

Theodori. Qui res deponit, in tutum eas redigat, et doceat tres testes, se deposuisse. Lege praecedentes constitutiones tit. 34. lib. 4. Codicis, et Novellam 88. sive lib. 13. tit. 2.

Audiuntur et fides habetur iis, qui dicunt, se praesentibus depositarium deposito subscriptissime, scilicet si tres sint. Quod autem dictum est, non solum obtinet in depositis, sed etiam in chirographis acceptae mutuae pecuniae, et in omni contractu, qui in scriptis celebratur. Omnino enim fides habetur iis, qui dicunt, se vel alias privatae cuidam scripturae subscriptissime. Lege lib. 4. Cod. tit. 21. const. 15. et Novellam 28. sive lib. 25. tit. 1. Nec te lateat, quod dicitur similiter in Novella 90. Si deposito ex scripto facto, vox testium ipsi deposito contraria inveniatur, testium vox magis admittenda est et firma manet: nisi forte iudex quid vere deprehenderit. Lege lib. 4. Cod. tit. 21. const. 15. et 20. et Novellam 49. seu lib. 22. tit. 1. Si chirographum nullis testibus communitum negetur, qui scripsit, iurare debet, suum non esse, non is, qui illud profert: scilicet si nulla probatio sit. Memineris enim Novellam 18. Lege et lib. 4. Cod. tit. 21. const. 15. Instrumenta forensia totas testium subscriptiones habeant ante completionem a tabellione insertam. Nota autem, iudicem in instrumentis indicia quaerere et admittere in inopia omnis probationis fidei instrumenti. Fiat comparatio literarum tabellionis iurante eo, qui instrumentum profert. De falso lege lib. 4. Codicis, tit. 21. const. 2. Nota autem, instrumenta confirmari depositione tabellionis et numeratoris, et fieri comparationem literarum eorum, qui subscripterunt, si mortui sint, vel absint. Idem autem obtinet et in literis tabellionis. Lege Novellam 28. et memineris similiter Novellam 18. Qui petit, ut literarum comparatio fiat, iuret, se bona fide comparationem desiderare, nec quidquam dolo fecisse circa chirographum vel instrumentum. Consentientibus partibus sub actorum testificatione contractus intimari possunt, atque ita liberantur his, quae dicta sunt. Instrumenta enim actis insinuata iniurari nemo potest. In contractibus, qui fiunt pro his, qui literas vel plane non, vel parum sciunt, tabularius et quinque testes subscriptant. Lege lib. 4. Cod. tit. 20. const. 15. In contractibus, qui sine scripto fiunt, actor quidem testes producat. Si autem non probaverit, reus iuret vel iuriurandum referat actori, volens scilicet. Lege lib. 4. Cod. tit. 2. const. 17. Observatio memorata in his tantum contractibus custoditur, qui superant auri libram. Chirographum, quod trium testium subscriptiones non habet, aut confessiones, quod sub praesentia eorum factum sit, aut pecunia adnumerata sit, admittendum non est: scilicet si is, qui scripsit, non neget ipsum chirographum, dicat autem, contra leges factum, quod memoratas testium subscriptiones non habeat. Nam si is, qui scripsit, penitus neget, se id fecisse, tunc actor secundum ea, quae dicta sunt, iuriurandum ei deferat, si probationibus egeat. Instrumenta ruri facta ex more regionis diiudicentur: non enim eagent praedicta observatione, licet testamenta sint. Lege lib. 6. Cod. tit. 23. const. 31.

Nicaci. Puto, Novellam hoc loco de chirographis docere, cum is, qui depositum suscipit, chirographum facit eique subscriptis dicens, se depositum suscepisse, debere eum, qui depositus, siquidem probationes faciles habere velit, tres testes evocare, ut et ipsi subscriptant, aut videant subscriptentem, quomodo subscripterent, et

^{κη}) Fabr. a'. ^{κκ)} Lege ἀνταπαγέτω. ^{κκκ)} Fabr. in marg. stellula adiecta: το. del. neg.